

Ἐνημερωτικὸ Δελτίο

1991

ΙΟΥΝΙΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 16

Πρὸς τοὺς Ἑταίρους

Τὸ τεῦχος τοῦτο περιέχει δύο ἐνδιαφέροντα καὶ σημαντικὰ κείμενα τοῦ Γεωργίου Π. Οἰκονόμου καὶ τοῦ Χρήστου Καρούζου, σχετικά μὲ τὴν ἐξαγωγή τῶν ἀρχαίων ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ τὸν τελευταῖο καιρὸ (βλ. ΕΔΑΕ 13, 1990, 144· Ἔργον 1990, 154· ΕΔΑΕ 15, 1991, 33-35). Τὸ ἐπόμενο τεῦχος θὰ εἶναι ὁλόκληρο ἀφιερωμένο στὸ ἴδιο θέμα καὶ θὰ περιέχει καὶ σύνοψη τῆς ἱστορίας τῆς ἀρπαγῆς καὶ τῆς ἐξαγωγῆς ἀρχαίων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἑταῖροι θὰ μπορέσουν νὰ σχηματίσουν πλήρη εἰκόνα γιὰ ὅσα σχεδιάζεται νὰ γίνουν, ἐννοῶ τὸ Μουσεῖο τῆς Λωζάννης.

B.X.Π.

Τὸ Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως καὶ εὐθύνη τῆς ἐκδόσεως τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων.

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι

Ἔργα καὶ ἡμέραι

Ἔστιν Δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ' ὄρᾳ

(Μενάνδρου *Μονόστιχοι*, 225, Ἔκδ. Jaekel)

Οἱ ἑταῖροι, παλαιοὶ καὶ νέοι, γνωρίζουν τὰ γεγονότα τοῦ 1988 ποὺ συντάραξαν τὴν Ἑταιρεία. Εὐάριθμοι συκοφάντες, μὲ ἰδιοτελὴ κίνητρα, προσπάθησαν νὰ θέσουν στὸν ἀπόλυτο ἔλεγχό τους τὸ Ἴδρυμα. Ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχε, ἀφοῦ προκάλεσε τὸν θάνατο τοῦ Γ. Μυλωνᾶ. Μέσα στὴ δίνη τῶν γεγονότων δὲν ἔγινε ἀντιληπτό ἀπὸ τοὺς ἑταίρους ὅτι τὰ πράγματα δὲν περιορίζονταν στὰ ἐφήμερα δημοσιεύματα τοῦ Τύπου. Ἡ ἐπιχείρηση σπίλωσης καὶ ἐξουδετέρωσης ἀπλώθηκε σὲ δύο τομεῖς, τὴν πρόκληση ἐπέμβασης τοῦ Ἑπουργείου Οἰκονομικῶν γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς διαχείρισης τῆς Ἑταιρείας, μὲ τελικὸ σκοπὸ νὰ ἀποδειχθεῖ ἀνώμαλη, καὶ τὴν πρόκληση ἐπέμβασης τῆς Δικαιοσύνης μὲ σκοπὸ νὰ διασυρθοῦν καὶ νὰ καταδικαστοῦν ὡς καταχραστὲς ἄνθρωποι ποὺ βρέθηκαν ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς συκοφάντες καὶ τοὺς συνωμότες. Ὁ τότε Πρόεδρος Κ. Μπόνης καὶ ὁ τότε Σύμβουλος Γ. Κουβελάκης ζήτησαν ἀπὸ τὸ Ἑπουργεῖο Οἰκονομικῶν τὴ διενέργεια ἐλέγχου στὴ διαχείριση τῆς Ἑταιρείας. Τοῦτο ἔγινε ἔπειτα ἀπὸ τὴν κοινοποίηση τῆς περιβόητης ἐκθέσης ἐλέγχου τοῦ Θ. Θωμοπούλου καὶ τὴ συνακόλουθη μήνυση ποὺ ὑπέβαλε ὁ ἴδιος στὸν Εἰσαγγελέα ἐναντίον τῶν ὑπευθύνων γιὰ τὶς κολαστέες κατ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν νόμο ἀτασθαλίας ὡς πρὸς τὴ διαχείριση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Οἱ ἑταῖροι θυμούνται ὅτι κύριος κατηγορούμενος ἦταν ὁ Γ. Γραμματεὺς Γ. Μυλωνᾶς καὶ ὄλοι οἱ ὑπάλληλοι τῆς Ἑταιρείας ποὺ εἶχαν, λόγῳ τῆς ιδιότητάς τους, σχέση μὲ τὴν ἀνέγερση τοῦ Μουσείου Μυκηνῶν.

Καὶ οἱ δύο σκοποὶ τῶν συκοφαντῶν ἐκπληρώθηκαν μέχρι ἐνὸς σημείου: τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1988 δύο Οἰκονομικοὶ Ἐπιθεωρητὲς ἐγκαταστάθηκαν στὸ μέγαρο τῆς Ἑταιρείας καὶ ἄρχισαν νὰ ἐλέγχουν τὴ διαχείρισή της. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Ἀνακριτὴς τοῦ Β' Εἰδικοῦ Τμήματος ἄρχισε νὰ λαμβάνει καταθέσεις γιὰ τὴ διαλεύκανση τῆς ποινικῆς πλευρᾶς τῆς ὑποθέσεως.

Τὸ σημερινὸ Συμβούλιο τῆς Ἑταιρείας, ποὺ τὴν διοικεῖ ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1988, εἶχε ἐξ ἀρχῆς ἐκφράσει, κάθε μέλος του ξεχωριστὰ καὶ ὄλοι ὡς συλλογικὸ ὄργανο, τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ὅλη ἱστορία ἀπέβλεπε πρῶτα στὴ συκοφάντηση καὶ ἐξόντωση τοῦ Γ. Μυλωνᾶ καὶ στὴ συνέχεια, μετὰ τὴν καθ' οἰονδήποτε τρόπο ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως, στὴν κατάληψη τῆς Ἑταιρείας, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ἐπιχείρησης ἐναντίον τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας (καὶ ἐκεῖ οἱ ἴδιοι μοιραῖοι ἄνθρωποι ξεκίνησαν, ὑποστήριξαν καὶ συντήρησαν τὴν προσπάθεια καταστροφῆς τοῦ Ἰδρύματος). Ἐπὶ τρία καὶ πλέον χρό-

νια τὸ Συμβούλιο περίμενε τὰ πορίσματα ἀφ' ἑνὸς τοῦ οἰκονομικοῦ ἐλέγχου καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς δικαστικῆς ἀνάκρισης. Μέσα σὲ τοῦτο τὸ διάστημα ὀλοκληρώθηκαν καὶ τὰ δύο. Οἱ Οἰκονομικοὶ Ἐπιθεωρητὲς κ. Μιχ. Δαυιδόπουλος καὶ Λουκᾶς Μαγκλάρας υπέβαλαν τὴν ἀπὸ 8.5.91 πορισματικὴ ἔκθεσή τους στὴν Εἰδικὴ Ἐπιθεώρηση Ἀθηνῶν τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν (87 σελίδες). Λίγο ἀργότερα, τὴν 1 Αὐγούστου, ἐκδόθηκε τὸ ὑπ' ἀρ. 2246/1991 βούλευμα τοῦ Συμβουλίου Ἐφετῶν Ἀθηνῶν μὲ τὸ ὁποῖο ἀπαλλάσσονται ἀπὸ κάθε κατηγορία ὅσοι εἶχαν διωχθεῖ, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἔκθεση Θωμοπούλου καὶ τὴ μήνυσή του, ὡς ἐνεχόμενοι σὲ πράξεις ἐναντίον τῶν συμφερόντων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Τὸ Συμβούλιο χαίρει γιὰ τὴν αἴσια κατάληξη τῶν πραγμάτων. Λυπεῖται ὅμως γιὰ τὴν πρόσωπα ποὺ ἔπρεπε νὰ προστατέψουν τότε, τὸ 1988, ἕναν ἐθνικὸ θεσμό, τὴν Ἑταιρεία — καὶ εἶχαν τὶς γνώσεις, τὴ θέση καὶ τὸ κύρος νὰ τὸ κάνουν —, ἐνήργησαν ἀντίθετα, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἄλλωστε, καὶ συντάχθηκαν μὲ τὶς δυνάμεις τοῦ κακοῦ. Ὑπῆρξε ὀρθὴ ἢ ἐπιμονὴ τοῦ σημερινοῦ Συμβουλίου νὰ διενεργηθοῦν οἱ ἀρχαιρεσίες τότε, τὸ 1988, καὶ νὰ μὴν περιμένουν οἱ ἐταῖροι τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ οἰκονομικοῦ ἐλέγχου. Κερδήθηκε χρόνος τριῶν ἐτῶν, ἢ Ἑταιρεία ἀνασυντάχθηκε καὶ οἱ συνέπειες τῆς κακοήθους ἐπιχειρήσεως ἐναντίον τῆς ἐξαλείφθηκαν, ἐκτὸς τοῦ θανάτου τοῦ Γ. Μυλωνᾶ.

Ὁ Μένανδρος ποὺ χαρακτηρίζει τὸ σημεῖωμα τοῦτο μᾶς προσφέρει γιὰ τὴν περίσταση καὶ μιὰν ἄλλη γνώμη, κοινότυπη βέβαια ἀλλὰ ὀδυνηρὰ ἀληθινή:

*κᾶν μυρίων γῆς κυριεύης πήχεων
θαῶν γενήσει τάχα τριῶν ἢ τετάρων*
(Kock, ἀπόσπ. 1099)

Δωρεὰ πρὸς τὴν Ἑταιρεία

Περισσότερο ἀπὸ ἕναν αἰῶνα πρὶν, τὸ 1880, ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας Στέφανος Α. Κουμανούδης παραπονούμενος ἔλεγε πρὸς τὴν Συνέλευση τῶν ἐταίρων ὅτι φαίνεται μὲν παράδοξον, ἀλλὰ δὲν εἶναι καθ' ἡμᾶς καὶ ἀνεξήγητον τὸ ὅτι ἐκ πάντων τῶν κοινωφελῶν τῆς Ἑλλάδος ἰδρυμάτων μόνη ἢ Ἑταιρεία ἡμῶν ἔχει τὴν ἀξίαν μοῖραν τοῦ νὰ μὴ δύναται εἰ μὴ σπανιότατα νὰ προσελκύη εἰς ἑαυτὴν κληροδοτήματα. Τώρα ἢ Ἑταιρεία δὲν ἔχει αὐτὸ τὸ παράπονο γιὰτὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς θητείας τοῦ σημερινοῦ Συμβουλίου ἔγιναν ἀρκετὲς καὶ σημαντικὲς δωρεές, μάλιστα ἀκινήτων. Σήμερα τὸ Συμβούλιο αἰσθάνεται ἀκόμη μεγαλύτερη χαρὰ γιὰτὶ μία νέα σημαντικὴ δωρεὰ θὰ εὐκολύνει τὸ ἔργο τῆς καὶ τὸ ἔργο τῶν ἀρχαιολόγων. Ἡ Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ παλαιὰ ἐταῖρος κυρία Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου δώρισε στὴν Ἑταιρεία τὸ πατρικὸ τῆς σπίτι ποὺ βρίσκεται στὴν ὁδὸ Ἰωνίας τῆς Ν. Φιλαδέλφειας, μὲ τὸν ὄρο νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς ξενῶν ἀρχαιολόγων. Τὸ Συμ-

βούλιο αποδέχτηκε με ευχαρίστηση και με συγκίνηση τη δωρεά, ή οποία προέρχεται από μια φίλη της 'Εταιρείας που σ' όλη τη ζωή της εργάστηκε για τη σωτηρία και τη μελέτη των ελληνικών αρχαίων. Σύμφωνα θα γίνουν οι αναγκαίες εργασίες διαρρυθμίσεως στο κτίριο που δώρισε ή κυρία 'Ανδρειωμένου και από τη χρονιά τούτη το Συμβούλιο ἐλπίζει να ἀρχίσει να ἐκπληρώνει τὴν ἐπιθυμία τῆς δωρήτριας.

Τιμὲς στὴν 'Εταιρεία

'Η 'Ιστορική και 'Εθνολογική 'Εταιρεία τῆς 'Ελλάδος γιὰ νὰ τιμήσει τὴν ἐπέτειο τῆς συμπλήρωσης πενήντα χρόνων ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 1940-1941 ἔκοψε, σὲ εἴκοσι σειρές, ἑπτὰ ἀναμνηστικά μετάρια με παραστάσεις συμβολικὲς κυρίως τοῦ μεγάλου 'Αγώνα. Στις 19 'Ιουνίου ἔγινε στὴν αἴθουσα τῆς Παλαιᾶς Βουλῆς τελετὴ κατὰ τὴν ὁποία μίλησαν γιὰ τὴν ἐπέτειο ὁ Πρόεδρος τῆς 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος κ. Δημήτριος Γέροντας καὶ ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς κ. 'Ιωάννης Κ. Μαζαράκης Αἰνιάν. 'Η Σύμβουλος τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας κυρία Μάντω Οἰκονομίδου μίλησε γιὰ τὸν δημιουργὸ τῶν μεταλλίων γλύπτη Βάσο Καπάντα, καὶ ἀνέλυσε τοὺς συμβολισμοὺς τῶν παραστάσεων.

'Η ἐκδήλωση ἔκλεισε με τὴν ἐπίδοση τῆς σειρᾶς τῶν μεταλλίων σὲ 'Ιδρύματα, Στρατιωτικὲς 'Αρχὲς καὶ Στρατιωτικὲς Σχολές, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν ἡ 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία. Τὰ μετάρια παρέλαβε ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου κ. Γεώργιος Σ. Δοντᾶς.

'Ο 'Ελληνικὸς 'Ερυθρὸς Σταυρὸς διὰ τοῦ Προέδρου του κ. Γεράσιμου 'Αποστολάτου ἀπένειμε στὴν 'Εταιρεία τιμητικὸ δῖπλωμα καὶ χρυσὸ μετάριο τοῦ ΕΕΣ γιὰ τὴ συμβολὴ τῆς 'Εταιρείας στὸ ἔργο του. Τὸ μετάριο καὶ τὸ δῖπλωμα παρέλαβε ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου κ. Γ. Δοντᾶς. Σημειωτέον ὅτι ὁ ΕΕΣ εἶχε τιμήσει ἐπίσης με δῖπλωμα καὶ μετάριο τὴν 'Εταιρεία γιὰ τὴ συμβολὴ τῆς στὴν περίθαλψη τῶν Ρουμάνων. Στὴν τελετὴ εἶχε τότε παραστει ὁ 'Αντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου κ. 'Αγγελος Βλάχος, ὁ ὁποῖος εἶχε παραλάβει τὸ δῖπλωμα καὶ τὸ μετάριο.

Νῦν γὰρ χῶρον ἔχεις ἡσυχον ἀθανάτων

(ἐπίγραμμα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, W. Peek, *GV* 1411)

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο με λύπη ἀναγγέλλει τὸν θάνατο διακεκριμένων φίλων καὶ συνεργατῶν: τοῦ ἰσόβιου ἐταίρου *Σπύρου Βασιλείου*, ἀκούραστου συνεργάτη τῆς 'Εταιρείας ἐπὶ χρόνια καὶ μέλους τῆς 'Ελεγκτικῆς 'Επιτροπῆς. 'Η βοήθειά του κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1988 ὑπῆρξε ἀνεκτίμητη. Τοῦ ἐπίτιμου 'Αντιπροέδρου τοῦ Συμβουλίου *Doro Leni*, πρώην Διευθυντῆ τῆς 'Ιταλικῆς 'Αρχαιολογικῆς Σχολῆς, τοῦ ἐπίτιμου ἐταίρου *Hubert Gallet de Santerre*, παλαιοῦ μέλους τῆς Γαλλικῆς

Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ ἐξέχοντος ἐρευνητῆ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, τοῦ ἰσόβιου ἐταίρου *Μάρκελλου Μιτσοῦ*, πρώην Διευθυντῆ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, καὶ τοῦ ἐταίρου *Νικολάου Περαντινοῦ*, πρώην Γλύπτη τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Ἔργο του ἡ προτομὴ τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου, βρίσκεται στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία στὴν Κύπρο

Σὲ παλαιότερο τεῦχος (*ΕΔΑΕ* 6, 1989, 7-12) εἶχε ἀνακοινωθεῖ ὅτι ἡ Ἑταιρεία ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ στενὸ σύνδεσμο μὲ τὴν κυπριακὴ ἀρχαιολογία. Ἦδη τὸ Συμβούλιο ἀποφάσισε τὴν ἴδρυση Τμήματος στὴ Λευκωσία, σὲ κτίριο ποῦ πιστεύουμε ὅτι σύντομα θὰ βρεθεῖ. Θὰ διευθύνεται ἀπὸ ἀρχαιολόγο Διευθυντῆ ἐπὶ θητεία καὶ θὰ διαθέτει βιβλιοθήκη, ξενώνα καὶ αἴθουσα διαλέξεων. Στὴν ἀρχὴ ἡ δραστηριότητα τοῦ Τμήματος θὰ περιοριστεῖ στὴ μελέτη καὶ συντήρηση τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κύπρου καὶ ἀργότερα θὰ ἐπεκταθεῖ καὶ σὲ θέματα προϊστορικῆς καὶ κλασικῆς κυπριακῆς ἀρχαιολογίας.

Γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἀπόφασης τοῦ Συμβουλίου ἀπαιτεῖται ἡ ἔγκριση τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας, ἡ ὁποία ἔχει ζητηθεῖ.

Ἑποτροφίες

Κατὰ τὸ πρῶτο ἐξάμηνο τοῦ 1991 παρέμειναν στὴν Ἀθήνα ἐπὶ δίμηνο ὡς ὑπότροφοι τῆς Ἑταιρείας οἱ Κύπριοι ἀρχαιολόγοι κ. Δῆμος Χρήστου, Ἐφορος Ἀρχαίων Μνημείων, καὶ ἡ κυρία Πίτσα Κέντη, ἀρχαιολόγος.

Συμπλήρωση

Στὸ προηγούμενο τεῦχος σ. 64 ἐξέπεσε ἀπὸ τὴ σύνθεση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τὸ ὄνομα τοῦ Συμβούλου κ. Β. Κ. Λαμπρινουδάκη.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ (1883-1951)

Στις 21 Ἰουνίου συμπληρώθηκαν σαράντα χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Γεωργίου Π. Οἰκονόμου, ὄγδοου Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Γιὰ τὸ ἔργο του καὶ τὴ δράση του ἔχουν γραφεῖ ἀρκετὰ καὶ διαφωτιστικὰ (βλ. κυρίως *ΑΕ* 1953/54 Α΄, α΄-θ΄, ὅπου βιογραφικὸ κείμενο καὶ ἐργογραφία του ἀπὸ τὸν Ἀ. Κ. Ὁρλάνδο). Ἡ ἀνάμνησή του ξεθωριάζει μὲ τὰ χρόνια, καθὼς οἱ τελευταῖοι μαθητές του ἔχουν συμπληρώσει ἤδη ἡλικία ἑξὶ δεκαετιῶν. Στὴν Ἑταιρεία ἔδρασε ἐπὶ 27 χρόνια, μάλιστα σὲ περιόδους ταραγμένες. Γιὰ νὰ ὑπεν-

θυμίσουμε στοὺς παλαιότερους τὸν διδάσκαλό τους καὶ γιὰ νὰ δώσουμε στοὺς νεώτερους τὴν εὐκαιρία νὰ διαβάσουν ἓνα ἐνδιαφέρον καὶ ἐπίκαιρο κείμενό του, ἀναδημοσιεύουμε ἀπὸ τὴ *Βραδυνή* τῆς 11 καὶ 12 Ἰουνίου 1934 ἐπιφυλλίδα του ἀπὸ τὸ «Λαϊκὸν πανεπιστήμιον τῆς Βραδυνῆς». Ἡ ἐπικαιρότητα τοῦ κειμένου ἔγκειται στὸ ὅτι μὲ τὶς ἐκθέσεις στὸ ἐξωτερικὸ καὶ μὲ τὸ Μουσεῖο τῆς Λωζάννης ἡ ἀρπαγὴ καὶ ὁ ἐκπατρισμὸς τῶν ἀρχαίων μας παίρνουν νέα μορφή. Ὅπως εἶναι εὐκόλο νὰ παρατηρήσει κανεὶς, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ξέρξη (480 π.Χ.) ποὺ πῆρε ὡς λάφυρα τοὺς ἀνδριάντες τῶν τυραννοκτόνων, ἔργο τοῦ Ἀντήνορος, ὡς τὶς μέρες μας, οἱ ξένοι ἄρπαγες καὶ οἱ Ἕλληνες ἀρχαιοκάπηλοι ἀφαιροῦν ἀπὸ τὸν τόπο τὰ προγονικὰ δημιουργήματα γιὰ νὰ συστήσουν συλλογὲς ἢ νὰ πλουτίσουν μουσεῖα στὸ ἐξωτερικόν. Τώρα ποὺ οἱ ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες βρίσκονται στὴν Αὐστραλία, τὴν Ἰαπωνία καὶ τὸν Καναδᾶ, τώρα ποὺ τὰ ξένα μουσεῖα συναγωνίζονται τὰ δικά μας ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐκθεμάτων ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀξία, τὸ κείμενο τοῦ Γ. Οἰκονόμου γίνεται ἰδιαίτερα ἐπίκαιρο γιὰτὶ μᾶς μαθαίνει τὴν προϊστορία ἐνὸς ἐθνικοῦ προβλήματος τοῦ ὁποίου ἀντὶ νὰ βροῦμε τὴ λύση, τὴν ἀπομακρύνουμε περισσότερο.

ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Ἡ συναγωγή καλλιτεχνημάτων ἢ ἀπλῶς ἔργων τῆς βιοτεχνίας εἰς τόπον προσιτὸν εἰς πάντας ἢ εἰς ὀλίγους ἐπὶ σκοπῷ τέρψεως ἢ διδασκαλίας ἢ καὶ ἀμφοτέρων ἔχει πολὺ παλαιὰν τὴν ἀρχὴν. Ἀλλὰ πολὺ παλαιότερα εἶνε ἢ ἐξ ἄλλου λόγου συγκέντρωσις ἔργων τέχνης εἰς περιφανεῖς δημοσίους τόπους, ὅπου βαθμιαίως καὶ κατὰ μικρὸν ἢ ἀνάγκη τῶν θρησκευτικῶν ἀναθημάτων καὶ ἢ ἀνάγκη τῆς πρὸς θνητοὺς ἐκδηλώσεως εὐγνωμοσύνης ἢ θαυμασμοῦ αὐθορμήτου τε καὶ κατ' ἐπιβολήν, ἢ τέλος, εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, ἢ θεραπεία τῆς προσωπικῆς φιλατίας καὶ τοῦ εὐγενοῦς ἐγωϊσμοῦ ἀπετέλεσαν εὐρυτάτας συλλογὰς, ὑπαιθρίους καὶ ἐσωτερικάς, ἄνευ βεβαίως συστήματος σχηματισθείσας, ἀλλὰ, παρ' ὅλην αὐτῶν τὴν αὐτόματον τρόπον τινὰ γένεσιν, ποικιλωτάτας εἰς περιεχόμενον καὶ εἰς χρονικὰς περιόδους.

Τὰ αὐτόματα ταῦτα μουσεῖα ἐγεννήθησαν ὑπὸ τὴν σκέπην κυρίως τῶν μεγάλων θεῶν τοῦ ἑλληνικοῦ δωδεκαθέου εἰς τὰ μεγάλα πανελλήνια ἱερά, ὅπου ἡ λατρεία καὶ αἱ θρησκευτικαὶ πανηγύρεις καὶ οἱ ἀγῶνες προσελάμβανον διεθνῆ ἢ οἰκουμενικὴν κατὰ τὰς τότε συνθήκας σημασίαν.

Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Κεραμεικός, ἡ Ὀλυμπία, οἱ Δελφοί, ἡ Δῆλος, ἡ Σπάρτη καὶ τὰ ἱερά αὐτῆς, ἡ Κόρινθος, ἡ Σικυών, ἡ Ἐπίδαυρος, τὸ Ἄργος, τὸ Δῖον καὶ ἄλλοι διάσημοι τόποι εἶχον κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν δόξαν αὐτῶν ἀποβῆ διαρκεῖς καλλιτεχνικαὶ ἐκθέσεις, μὲ τὴν πάροδον δὲ τοῦ χρόνου καὶ συναγωγῆς ἱστορικῆς χροιάς, ἔστω καὶ ἄνευ συστηματικῆς χρονολογικῆς διατάξεως καὶ συνθέσεως. Εἰς τὰ πολυσήμαντα ταῦτα κέντρα ἐγνωρίσθησαν καὶ πρὸς τὸ εὐρύτερον πανελλήνιον κοινὸν καὶ περαιτέρω καὶ πρὸς ἀλλήλους οἱ καλλιτέχναι τοῦ μεγάλου ἐκείνου κόσμου τῶν τε ἄλλων χρόνων καὶ ἰδίᾳ τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ τετάρτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Διὰ τῆς ἐντὸς τοιούτου πνευματικοῦ καὶ ψυχικοῦ περιβάλλοντος ἀναστροφῆς καὶ ἀμοιβαίας παρορμήσεως παρήχθη ὁ ἀπαράμιλλος ἐκεῖνος καλλιτεχνικὸς παράδεισος, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπανελήφθη οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε πλέον.

Ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ὁ ὁποῖος τὴν ιδεάν τῆς πανελληνίου ἐνώσεως ἠῤῥυνε εἰς ιδεάν παγκοσμίου κοινωνίας ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔθηκε βαθέα καὶ στερεὰ τὰ θεμέλια τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν βαρβάρων, ἢ ἄσκησις τῆς ἑλληνικῆς τέχνης εὐρύνεται καὶ αὐτῇ, παρὰ δὲ τὰ νέα ἰδρυθέντα πολιτικὰ κέντρα ἀναβλαστάνουσι σφριγῶντες πνευματικοὶ καὶ καλλιτεχνικοὶ σταθμοὶ μεγίστης σημασίας διὰ τὴν ἐδραίωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ.

Σημαντικὴν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνους καταλαμβάνει τὸ βασιλεῖον τῆς Περγᾶμου καὶ ἡ λαμπρὰ ὄντως σταδιοδρομία τῆς δυναστείας τῶν Ἀτταλικῶν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς διαρκεῖς ἐκείνας καλλιτεχνικὰς ἐκθέσεις τῶν μεγάλων πανελληνίων ἱερῶν, αἱ ὁποῖαι ὠφείλοντο εἰς τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον αὐτόματον καὶ ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς προερχομένην, ἀνεπίγνωστον δὲ ἐν τούτῳ πανελλήνιον συνεργασίαν, σκόπιμος συγκρότησις συλλογῶν ἀξιολόγων καλλιτεχνικῶν ἔργων οὐχὶ μόνον συγχρόνων, ἀλλὰ καὶ παρελθόντων, εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης περγαμηνῆς περιόδου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 241 καὶ 197 πρὸ Χριστοῦ, ἀνάγεται δὲ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν καὶ προσωπικὴν πρωτοβουλίαν τῶν Ἀτταλικῶν καὶ δὴ τοῦ βασιλέως τῆς Περγᾶμου Ἀτάλου τοῦ πρώτου.

Ἡ σκέψις αὕτη τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου βασιλέως εἶνε ἀπότοκος τῆς ὅλης αὐτοῦ τε καὶ τῶν διαδόχων του θέσεως ἀπέναντι τοῦ παρελθόντος ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἡ συναίσθησις τῆς ὑπάρξεως παρελθόντος ὑψηλοῦ καὶ σπουδαίου, ἀξίου παράγοντος ἐξυψώσεως τοῦ νέου μικρασιατικοῦ κόσμου εἶνε χαρακτηριστικὸν σημεῖον τῆς ὅλης δυναστείας τῶν Ἀτταλικῶν, οἱ ὁποῖοι μετὰ συστήματος καὶ ἐπιμονῆς φέρονται πρὸς τὸ φωτεινότετον ἐκεῖνο παρελθόν, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν λαμπροτάτην ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὁποίων ἐν ἐπιγνώσει καὶ μεθ' ὑπερηφανείας ἀναλαμβάνουσι νὰ συνεχίσωσι τὴν ἀποστολήν. Ἡ ἐκδήλωσις ἰσχυροῦ πόθου προσοικειώσεως τῶν χρόνων ἐκείνων προσδίδει εἰς αὐτοὺς τὴν ἔννοιαν τοῦ κλασικοῦ, ἤτοι τοῦ σταθεροῦ γνώμονος τελειώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, οὕτω δὲ ἐδημιουργεῖτο ἐν Περγᾶμῳ κέντρον ἀκαδημαϊκῆς καλλιτεχνικῆς καὶ καθόλου φιλολογικῆς σταδιοδρομίας.

Μεταξὺ ἄλλων σπουδαιοτάτων ἐκδηλώσεων τῆς κατευθύνσεως ταύτης τῶν Ἀτταλικῶν, ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν μουσείων ἡ ἴδρυσις ἀρχαιολογικοῦ μουσείου ἐν Περγᾶμῳ ὑπὸ τοῦ Ἀτάλου τοῦ Α' ἡ δὲ σημασία τῆς πράξεως ταύτης τοῦ Ἀτάλου ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι οὗτος ἀφορμήθη πρὸς ταύτην οὐχὶ ἀπὸ ἀπλῶς διακοσμητικῆς διαθέσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σκέψεως καὶ ἀντιλήψεως ἱστορικῆς, ἔστω καὶ ἄδρομεροῦς, καὶ πρὸς περαιτέρω καλλιτεχνικὴν διδασκαλίαν. Ὅτι δὲ ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀτάλου δὲν ἦτο ἀπλῶς ἐπιδεικτικὸς τῶν νικῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀπ' αὐτῶν λαφύρων φαίνεται ἐκ τῆς σκέψεως αὐτοῦ, ὅπως τὰ ἀρχαιότερα ταῦτα χαλκᾶ καὶ μαρμάρινα καλλιτεχνήματα συγκεντρώσει εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μέρος, εἰς τὸ περίφημον δηλαδὴ τέμενος τῆς Ἀθηναῶν Νικηφόρου, ἐπιγράφων εἰς ἕκαστον τὸ ὄνομα τοῦ καλλιτέχνου καὶ τὴν προέλευσιν αὐτοῦ, ἀποβαίνει δὲ οὕτω ὁ πατὴρ τῶν

ἀρχαιολογικῶν μουσείων, οὐχὶ δὲ μόνον πρὸς ἱστορικοὺς σκοπούς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς δημιουργικῆς συγχρόνου τέχνης.

Ὁ Εὐμένης ὁ Β΄ ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τοῦ Ἀττάλου, ὁ δὲ Ἄτταλος ὁ Β΄ ἀναφέρεται ὡς δαπανήσας ἱκανὰ πρὸς ἀντιγραφὴν εἰκόνων τοῦ Πολυγνώτου ἐν Δελφοῖς.

Ἡ ἴδρυσις καὶ τῆς Βιβλιοθήκης ὑπὸ τῶν Ἀτταλικῶν ἐπισφραγίζει τὴν μεγαλεπήβολον αὐτῶν πνευματικὴν δρᾶσιν καὶ καθιστᾷ τὴν Πέργαμον κέντρον ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν μελετῶν παγκοσμίου σημασίας αἰσθητικῆς μέχρι σήμερον.

Ὡς πρὸς τὴν τέχνην ἰδιαίτερος οἱ ἐπιστημονικοὶ καρποὶ τοῦ Ἀτταλικοῦ Μουσείου ἐφάνησαν ἐξαιρέτως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ πολυμερεστάτου Ἀντιγόνου τοῦ Καρυστίου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε κορυφαῖος συστηματικὸς τεχνοκρίτης καὶ μελετητὴς τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης, ὀνομαστὸς δὲ συγχρόνως ἐν Περγᾶμῳ καλλιτέχνης ἐπὶ Ἀττάλου τοῦ Α΄.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἢ εἰς τὴν Πέργαμον προσιδιάζουσα τέχνη, ἢ ὅποια παρὰ τὴν ρηθεῖσαν ἐπ' αὐτῆς ἐπίδρασιν τῶν προγενεστέρων χρόνων κατάρθωσεν νὰ δημιουργήσῃ, εἶνε ἀναμφισβητήτως καρπὸς τῶν μελετῶν τοῦ βασιλικοῦ μουσείου.

Τὸ παράδειγμα τῆς Περγᾶμου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι παρῶρμησε καὶ ἄλλα νεοφανῆ κέντρα ὑπὸ τὰς αὐτὰς εὐρεθέντα συνθήκας καὶ ὀργῶντα πρὸς δημιουργίαν πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ περιβάλλοντος, ὅπως ἀναπτύξωσι παρόμοιον σύστημα θεραπείας τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Βεβαίως τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας τῶν μεγάλων Πτολεμαίων δὲν εἶνε συλλογὴ καλλιτεχνημάτων, ἀλλ' εἶνε σπουδαιότατον πανεπιστημιακὸν ἴδρυμα διδασκαλίας. Ἐν τούτοις καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἄλλοι καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχαν ἴδρύματα τοῦ τύπου τοῦ βασιλικοῦ Μουσείου τῆς Περγᾶμου, ὑπῆρχον πάντως ἄφθονα καλλιτεχνικὰ προϊόντα πρὸς θαυμασμὸν καὶ μίμησιν καὶ μελέτην. Ἦδη πρότερον αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος ὁ Γ΄, ὅπως διηγεῖται ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν βίον τοῦ Ἀράτου, ὑπῆρξε κάτοχος καλλιτεχνημάτων ἐξ Ἑλλάδος, ζωγραφικῶν ἰδίᾳ τοῦ Παμφίλου καὶ τοῦ Μελάνθου, τὰς ὁποίας ἀπέστελλεν εἰς αὐτὸν ὁ «κρίσιν ἔχων οὐκ ἄμουσον» Ἄρατος.

Ἀσφαλὲς τούτου τεκμήριον εἶνε ἡ εὐρεῖα ἀνάπτυξις τῆς τεχνοκρισίας κατὰ τὰς ὑστέρας ταύτας περιόδους τοῦ ἑλληνισμοῦ. Πολλὰ περιεσώθησαν ὀνόματα τεχνοκριτῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀλλ' ἐλάχιστα ἀποσπάσματα τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν.

Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην ἀνήκει καὶ ὁ περίφημος Πολέμων, ὁ ὁποῖος τὸν δεύτερον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα περιέγραψε τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν τῇ Ποικίλῃ

Στοᾶ τῆς Σικυῶνος. Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος ἀναφέρει τὸν Πολέμωνα καὶ τὸν Ὑψικράτη καὶ τὸν Ἀντίγονον ὡς ὑποδείγματα περιγραφῆς ζωγραφιῶν.

Ἡ σχηματισθεῖσα αὕτη τεχνοκριτικὴ παράδοσις παρέσχεν ἔπειτα λαμπροὺς καρποὺς εἰς τὸν ἀπαράμιλλον Λουκιανόν, τοὺς δύο Φιλοστράτους, τὸν Καλλίστρατον καὶ ἄλλους. Ἀπωτάτη ἐκ Βυζαντίου ἀπήχησις εἶνε ἡ ἔμμετρος περιγραφή τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ζευξίπῳ εὕρισκομένων ἀγαλμάτων, ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Θηβαίου Κοπτίνου Χριστοδώρου εἰς ἑξαμέτρους στίχους 416 κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου (491-518).

Τὰ ἀπέραντα καὶ θαυμαστὰ ὑπαίθρια μουσεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἤρχισαν νὰ διαλύωνται εὐθὺς ὡς ἡ ρωμαϊκὴ φιλία ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς καὶ ἀπροκάλυπτον μορφήν τοῦ ἀγερώχου κατακτητοῦ. Καὶ μετεκομίσθησαν τότε χιλιάδες ἀγαλμάτων καὶ ἄλλων μνημείων τέχνης εἰς τὸ νέον κέντρον τοῦ κόσμου καὶ ἡ Ρώμη ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ τὸ μέγιστον καλλιτεχνικὸν μουσεῖον τῆς οἰκουμένης, τοῦ ὁποίου τὴν ἑκτασιν καὶ τὴν σημασίαν αἰσθανόμεθα ἀκόμη καὶ σήμερον. Ἡ Ἑλλὰς ἀμοιροῦσα ὑλικῆς δυνάμεως δὲν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ἀναλάβῃ τὰ ἀρπαγέντα. Παρέμειναν δὲ ταῦτα εἰς τὸ ξένον αὐτῶν περιβάλλον οὐχὶ μόνον ὡς μνημεῖα τῆς σκληρᾶς, μοιραίας ἴσως, τύχης ἑνὸς παμμεγίστου πολιτισμοῦ, ἀλλ' ὡς κραταιοὶ παράγοντες μιᾶς τεραστίας ἀναχωνεύσεως τῆς ρωμαϊκῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἀντὶ πάσης ἄλλης ἐκδικήσεως ἡ Ρώμη ἐδέχθη παρὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν εὐγενεστάτην τῶν προσφορῶν, τὸν ὑπέρτατον ἑλληνικὸν ἠθικὸν κόσμον. Τὸν κόσμον τοῦτον ἀφομοίωσεν ἡ Ρώμη, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἀφομοιώσῃ αὐτὸν φυλῆ ἄλλη ἀπὸ τὴν δημιουργήσασαν αὐτόν. Ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως αὐτῆς προῆλθεν ὁ λατινικὸς λεγόμενος πολιτισμός, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάπτυξις δὲν εἶνε νοητὴ ἄνευ τῆς προϋποθέσεως τοῦ μεγίστου ἑλληνικοῦ παράγοντος. Ἡ μακροβιότης τοῦ λατινικοῦ πνεύματος διὰ μέσου τῶν αἰώνων εἶτε ὑπὸ τὸ ρωμαϊκὸν εἶτε ὑπὸ τὸ νεολατινικὸν ἔνδυμα καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀμέσως ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτωμένην ἱστορικὴν ἀντίληψιν ἠθέλησαν, ὅπως ὁ ρωμαϊκὸς πολιτισμός, ἄλλως κατὰ πάντα ἀξιόλογος, παρουσιάζεται ὡς ἀδελφός, ἡ δὲ Ἑλλὰς ἡ μήτηρ ἀναγκάζεται νὰ συγκαταβαίῃ γενναιοψύχως εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀδελφῆς.

Ἡ ἀποκατάστασις τῆς πραγματικῆς θέσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐν τῇ ὄλῃ ἀρχαιότητι δὲν ζημιώνει καθόλου τὸ σημαντικώτατον ρωμαϊκὸν στοιχεῖον, εἶνε δὲ ἄλλως ἀδύνατος ἡ σύλληψις τοῦ κλασικοῦ κόσμου ἄνευ τῆς πλήρους γνώσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτοῦ ἐννοίᾳ.

Καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς τέχνης οἱ Ρωμαῖοι συσσωρεύσαντες

εἰς τὴν Ἰταλίαν, μάλιστα δὲ τὴν Ρώμην, παντοῖα ἐξ Ἑλλάδος καλλιτεχνήματα, προσεπάθησαν καὶ αὐτοὶ κάτι νὰ παράσχωσιν εἴτε δημιουργικῶς εἴτε ἀντιγραφικῶς καὶ ἦτο φυσικὸν ὅτι ἐκ τῆς μεγάλης αὐτῆς προσπαθείας θὰ ἀνεπτύσσετο καὶ κάποια τάσις αἰσθητικῆς καὶ τεχνοκριτικῆς καταλήψεως τοῦ καλλιτεχνικοῦ τούτου κόσμου καὶ ἱστορικωτέρας τινός, ἔστω καὶ στοιχειώδους, ἀντιλήψεως περιόδων τινῶν τῆς τέχνης.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν δημιουργικὴν τέχνην δὲν εἶνε τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν τί οἱ Ρωμαῖοι προσέφερον, ὡς πρὸς δὲ τὴν ἱστορικὴν ἀντίληψιν τῆς τέχνης καὶ τὴν αἰσθητικὴν τεχνοκρισίαν, εἶνε προφανές ὅτι παρ' ὅλην τὴν μεγάλην συγκέντρωσιν περιφήμων ἑλληνικῶν καλλιτεχνημάτων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν καὶ δὴ τὴν αἰωνίαν αὐτῶν πρωτεύουσαν, οἱ Ρωμαῖοι δὲν κατάρθωσαν νὰ διαπράξουν τι γενναῖον, πάντως δὲ πολὺ ὀλιγώτερα κατάρθωσαν ἢ ὅσα ἐπέτυχον εἰς ἄλλας ἐκδηλώσεις πνευματικοῦ βίου, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῶν θαυμαστῶν προτύπων καὶ τῆς ζώσης διδασκαλίας τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος καὶ ὁ Βιτρούβιος εἶνε οἱ μόνοι φιλολογικοὶ καρποὶ τῆς ἀπεράντου καλλιτεχνικῆς λείας τῶν Ρωμαίων στρατηγῶν. Παρὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν ὑπ' αὐτῶν μεταδιδόμενων πληροφοριῶν, προερχομένων καὶ αὐτῶν ἀπὸ ἑλληνικῶν πηγῶν, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, οὔτε ὁ Βιτρούβιος οὔτε ὁ Πλίνιος κατάρθωσαν νὰ παράσχουν ἀξιόλογα ἀπὸ συστηματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως συγγράμματα. Μολονότι δὲ ὁ Βιτρούβιος ὡς ἀρχιτεκτονικὸς συγγραφεὺς εἶνε ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τοῦ Πλινίου ἀπὸ ἀπόψεως συστηματικῆς συγκροτήσεως τῆς συγγραφῆς του, ἐν τούτοις καὶ αὐτὸς δὲν φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε πολὺ αὐτοτελὴς καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων του.

Ὡστε παρὰ τὸ φιλότεχνον, τὸ ὁποῖον ἀνέπτυξαν καὶ συντηρήσαν αἱ ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιτυχεῖς ἐκστρατεῖαι καὶ ἡ εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἄλλα ἰταλικά κέντρα συγκέντρωσις Ἑλλήνων τεχνιτῶν, ὁ ρωμαϊκὸς κόσμος δὲν φαίνεται ὅτι ἡσχολήθη ἐν βαθυτέρᾳ ἐπιγνώσει πρὸς ἀκριβεστέραν ἱστορικὴν ἀντίληψιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ πλοῦτου, τὸν ὁποῖον εἶχε συγκομίσει, θερίσας ὅσα οἱ ἄλλοι ἔσπειραν.

Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ἐφιλοσόφησαν ἀξίως περὶ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ἂν δὲν συνέλαβον αὐτὴν ὡς ἱστορικὸν προϊὸν οἱ Ρωμαῖοι, πάντως ἐξεμεταλλεύθησαν αὐτὴν πρὸς καλλιέργειαν τῆς ψυχῆς των, εἶνε δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ διαρκὴς θέα καὶ ὁ θαυμασμὸς τῶν ἑλληνικῶν καλλιτεχνημάτων ὑπῆρξε μέγιστος παράγων τοῦ ἐξευγενισμοῦ καὶ τῆς ἀनुψώσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Αἱ δι' ἀρπαγῆς κτηθεῖσαι καλλιτεχνικαὶ συλλογαὶ καθίσταν-

ται ἀφειτηρία ἀναπτύξεως τοῦ φιλοτέχνου αἰσθήματος ἐκ τούτου δέ, ὡς καὶ ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ ἰδιωτικῶν συλλογῶν δι' ἀγορᾶς ὠραίων τεχνουργημάτων, πρὸς καλλιτεχνικὴν ἀπόλαυσιν καὶ διακόσμησιν πλουσίων ἀγρεπαύλεων καὶ ἀστικῶν οἰκιῶν.

Ἡ κίνησις αὕτη ἔδωκε τροφήν εἰς τοὺς πολυαριθμούς Ἑλλήνας τεχνίτας τοὺς συγκεντρωθέντας εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἄλλας μεγάλας πόλεις τοῦ ἀπεράντου ρωμαϊκοῦ κράτους, ἡ δὲ σύντονος ἀντιγραφικὴ ἐργασία, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη μάλιστα κατὰ τοὺς ὑστέρους ἐκείνους χρόνους, συνετέλεσεν, ὥστε ἡ ἑλληνικὴ τέχνη νὰ περισθῆ κατὰ μέγα μέρος, ἔστω καὶ εἰς ἀτελῆ ἀντίγραφα, μέχρι σήμερον.

Ἦδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου π.Χ. αἰῶνος παρουσιάζονται φιλολογικαὶ μαρτυρίαι περὶ τῆς συλλεκτικῆς μανίας τῶν Ρωμαίων. Ὁ πρόλογος τῆς *Casina* τοῦ κωμικοῦ ποιητοῦ Πλαύτου πληροφορεῖ περὶ τούτου.

Ἐμποροὶ καλλιτεχνημάτων ἀργυρῶν, χαλκῶν, ζωγραφικῶν, σφραγιδολίθων, πολυτελῶν τραπεζίων, ἀγαλμάτων κ.τ.τ. ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων ὅτι εἶχον τὰ καταστήματά των παρὰ τὰ *saepa* τῆς Ρώμης ἤτοι παρὰ τὸν περίφρακτον διὰ στοῶν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις χώρον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καθιστάμενοι οὕτω πρόδρομοὶ τῆς συγχρόνου ἐν Ἀθήναις ὁδοῦ Πανδρόσου καὶ τῶν παρόδων αὐτῆς, ὅπου τῶν ἀρχαίων πραγμάτων οἱ κάπηλοι.

Διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης διακόσμησιν πλουσίων ἐπαύλεων ζωηρὸν παράδειγμα παρέχει ἡ περίφημος ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Καμπανίας παρὰ τὴν Πομπηϊαν ἀποκαλυφθεῖσα ἄλλοτε ἔπαυλις τῶν Πισῶνων.

Τὸ πλῆθος τῶν ἀγαλμάτων ἐπέβαλλεν ἐνίοτε τὴν ὑπαρξίν ἰδίων ὑπαλλήλων καλουμένων *a statuis*. Ἄλλως διὰ τοὺς εἰδικούς τούτους ὑπαλλήλους ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *comes statuarum*, περιέργων δὲ εἶνε τὸ ὄνομα *tribunus regum nitentium* ἤτοι χιλιάρχος ἢ δήμαρχος δηλαδὴ ἄρχων τῶν στιλβόντων ἢ πολυτελῶν πραγμάτων οἰονεὶ ἀγαλματάρχης.

Εἶνε δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἀγάλματά τινα καὶ ἐρμαϊκὰ στήλαι φέρουν μέχρι σήμερον λατινικούς ἢ ἑλληνικούς ἀριθμούς, προερχομένους ἐκ καταγραφῆς τῶν πραγμάτων τούτων ἐν ἰδιωτικῇ τινὶ ἢ ἄλλῃ συλλογῇ.

Μεταξὺ τῶν ἰδιωτῶν Ρωμαίων συλλογῶν ὁ Κικέρων κατέστησε περίφημον τὸν Ρωμαῖον Γενικὸν Διοικητὴν τῆς Σικελίας Οὐέρρην, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκόρεστος καλλιτεχνικὴ ἀδηφαγία ἐδεκάτισε δι' ἀρπαγῆς τὰ ἐν Σικελίᾳ ἔργα τέχνης. Ὁ τρόπος τοῦ σχηματισμοῦ τῆς καλλιτεχνικῆς συλλογῆς τοῦ Οὐέρρου, δικαίας παρασχῶν αἰτίας εἰς τὴν καταδρομὴν τοῦ Κικέρωνος, δεικνύει πόση ἦτο ἡ μανία τῶν χρόνων ἐκείνων πρὸς ἀπόκτησιν ἔργων τέχνης,

ἔστω καὶ κατὰ τὸ παροιμιῶδες καταστὰν ἀπὸ τούτου Οὐέρρειον δίκαιον (*ius Uerrinum*) ἦτοι τὸ δίκαιον τῆς αὐθαιρεσίας.

Ὁ Αὐγουστος, ὁ ὁποῖος ἐγέμισε τὴν Ρώμην δι' ἀγαλμάτων καὶ ναῶν, ἐν τῷ ἰδικῷ του ἀνακτόρῳ δὲν ἐπεδίωξε τὴν συσσώρευσιν ζωγραφικῶν πινάκων καὶ ἀγαλμάτων, ὡς πληροφορεῖ ὁ βιογράφος του Σουητώνιος, ἀλλ' ἐπεδείκνυε κλίσιν πρὸς συναγωγὴν περιέργων πραγμάτων ἀξιολόγων διὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ διὰ τὴν σπανιότητα αὐτῶν, παντοίας δὲ προελεύσεως. Εἶνε ὁ ἐστεμμένος γενάρχης τῶν *cabinets des curiosités* τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὠρμήθησαν τὸ πρῶτον αἱ κατόπιν ἐξελιχθεῖσαι συλλογαὶ ἀρχαίων καὶ νέων καλλιτεχνικῶν ἔργων αἱ ἀπὸ τοῦ περιέργου ἢ παραδόξου συστηματοποιηθεῖσαι εἰς τὸ ὠραῖον ἐν τῇ τέχνῃ ἄνευ τινὸς ἱστορικῆς συνοχῆς κατ' ἀρχάς, μετὰ ἱστορικῆς ἀντιλήψεως μετὰ ταῦτα.

Αἱ ἀριστοτεχνικαὶ περιγραφαὶ τοῦ Dickens καὶ Walter Scott εἰς τὸ *Old curiosity shop* καὶ εἰς τὸν ἀμίμητον *The Antiquary* παρέχουν πιστὴν εἰκόνα τῶν περιέργων ἐκείνων συλλογῶν, εἶδους ἐμπραγμάτου καλλιτεχνικῆς καὶ τεχνουργικῆς ἀσυναρτήτου ἐγκυκλοπαιδεΐας.

Ἐπὶ Αὐγούστου διάσημος συλλογεὺς ἑλληνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἔργων καὶ θαυμαστῆς τῆς ἑλληνικῆς διανοίας, ὁ πολὺς Ἀσίνιος Πωλλίων θεωρεῖ καθῆκον του νὰ καταστήσῃ προσιτὴν τὴν συλλογὴν του εἰς τὸ εὐρὺ κοινὸν πρὸς διδασκαλίαν καὶ μὀρφωσιν (*spectari monumenta sua voluit*). Μεταξὺ τῶν μεταγενεστέρων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔργων τῆς συλλογῆς τοῦ Πωλλίωνος εὐρίσκετο καὶ τὸ περίφημον σύμπλεγμα τῆς τιμωρίας τῆς Δίρκης, ἔργον τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ Ταυρίσκου, τῶν Τραλλειανῶν τεχνιτῶν, τὸ ὁποῖον σήμερον κοσμεῖ ἐπιβλητικὸν διὰ τοῦ κολοσσικοῦ του ὄγκου τὸ μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως καὶ εἶνε γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Φαρνέσειος Ταῦρος.

Ἄλλ' ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ διαπρύσιος κῆρυξ τῆς ιδέας ταύτης τοῦ Ἀσινίου Πωλλίωνος, πλειοδοτήσας μάλιστα εἰς εὐρύτητα, ὑπῆρξεν ὁ δαιμόνιος στρατηγὸς καὶ συγκυβερνήτης τοῦ Αὐγούστου, γαμβρὸς δὲ αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρὶ, ὁ καὶ μετὰ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν στενῶς συνδεθεὶς, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ὑπὸ τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως ὑπερύψηλον τιμητικὸν αὐτοῦ μετὰ παλαιότερου, πιθανῶς, χαλκοῦ τεθρίππου βᾶθρον — ὁ Βισάνιος Ἀγρίππας. Ὁ ὑπέροχος οὗτος Ρωμαῖος, ὁ ὁποῖος ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ εὐγενέστατος ἐκπρόσωπος τῶν χρόνων αὐτοῦ, διὰ θαυμαστοῦ λόγου, ἐκφωνηθέντος ἐν Ρώμῃ, σφωζομένου δὲ ἀκόμη ἐπὶ Πλινίου, διεκήρυξεν ὡς ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην τὴν ὑπὸ τοῦ κράτους συγκέντρωσιν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς πλαστικῆς ζωγραφικῆς καὶ τὴν ἐθνικοποίησιν τῶν ἰδιωτικῶν συλλογῶν,

ἵνα τὰ θαυμάσια ἔργα τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων κατασταθῶσιν εὐρύτατα προσιτὰ εἰς πάντας, ἀποσπασθῶσι δὲ ἀπὸ τῆς ἐξορίας τῶν ιδιωτικῶν ἐπαύλεων, ὅπου ἐκράτει ταῦτα ἐγκλειστα ἢ ἄλλως ἀξιέπαινος καὶ βεβαίως φιλότεχνος, ἀλλ' ἐγωϊστικῆ τῶν συλλογέων αὐτῶν διάθεσις.

Τὸ θέμα τοῦ ἀξιομνημονεύτου τούτου λόγου τοῦ Ἀγρίππα, τὸ ὁποῖον διὰ λόγους πολιτικοὺς πιθανώτατα δὲν ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ ὁ Αὐγουστος, εἶνε ἡ πρώτη μεγαλόγραμμα καὶ εὐγενῆς ἐκφρασις μιᾶς σημαντικωτάτης ἀληθείας, ἀπαύγασμα τῆς βαθείας πεποιθήσεως περὶ τῆς μορφωτικῆς δυνάμεως τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀμέσου ἐπαφῆς τοῦ εὐρυτάτου κοινοῦ, τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, πρὸς τὰ αἰώνια αὐτῆς δημιουργήματα.

Ὁ Βισάνιος Ἀγρίππας διὰ τοῦ σημαντικοῦ τούτου λόγου καθίσταται ὁ φωτεινὸς πρόδρομος τῆς πολὺ μεταγενεστέρας συστηματικῆς προσπαθείας τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ κατευθύνσει ταύτῃ τοῦ ἐξευγενισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς μελέτης τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἰδίᾳ τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ θαυμαστῆς δημιουργίας.

Περὶ μιᾶς μεγάλης δημοσίας βιβλιοθήκης, περιλαμβανούσης ὀλόκληρον τὴν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν φιλολογίαν, συγκροτούμενης δὲ ὑπὸ τοῦ ὄντως ἀρμοδιωτάτου πρὸς τοῦτο πολυῖστορος Μάρκου Τερεντίου Οὐάρρωνος, τῆς ζώσης ἐκείνης ἱστορικῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῶν χρόνων αὐτοῦ, εἶχε σκεφθῆ χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ. Μετὰ ταῦτα ἐβοήθησε δι' ἰδίων μέσων πρὸς τοῦτο ὁ Ἀσίνιος Πωλλίων καὶ ὁ Περικλῆς τῆς Ρώμης. Ὁ Αὐγουστος ἴδρυσεν μίαν μικροτέραν μὲν βιβλιοθήκην εἰς τὴν Στοὰν τῆς Ὀκταβίας μίαν δὲ μεγαλειτέραν παρὰ τὸν ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀλλὰ ἡ τέχνη δὲν κατώρθωσε τότε νὰ ἀποκτήσῃ τι ἀνάλογον, παρὰ τὸ λαμπρὸν κήρυγμα τοῦ Ἀγρίππα.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Ἀντωνίνων αὐτοκρατόρων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤκμασεν ὡσαύτως ὁ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν θαυμασμός, ὁ δὲ Ἀντωνίνος Μάρκος Αὐρήλιος γράφει τὸ ἀκόμη καὶ σήμερον σφζόμενον σύγγραμμά του «Τὰ εἰς ἑαυτόν» ἑλληνιστί, ἐξακολουθεῖ ἢ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην προσήλωσις καὶ ἡ δι' ἐκτεταμένης ἀντιγραφῆς διάδοσις τῶν καλλιτεχνικῶν προτύπων, ἀλλά, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μετὰ τῶν μειονεκτημάτων μιᾶς μεταφράσεως, ἢ ὅποια, ὅσονδήποτε καλὴ καὶ ἂν εἶνε, δὲν δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν δροσερότητα τοῦ πρωτοτύπου.

Τὰ μειονεκτήματα ταῦτα σὺν τῷ χρόνῳ πληθύνονται, ἐφ' ὅσον καταπίπτει βαθμηδὸν καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ παρακολουθοῦνται ὑπὸ τῆς γενικῆς κοπώσεως καὶ ἀνικανότητος πρὸς προσαρμογὴν πρὸς ὑπέρτερον

καλλιτεχνικὸν κόσμον.

Ἐποτέλεσμα δὲ τῆς καταπτώσεως ταύτης τοῦ πραγματικοῦ καλλιτεχνικοῦ συναισθήματος εἶνε καὶ ἡ βαθμιαία ἐλάττωσις, ἐν τέλει δὲ καὶ πλήρης κατάπαυσις τῆς ἀντιγραφικῆς ἐργασίας.

Ὁ καταπλήσων καλλιτεχνικὸς πλοῦτος τῶν ἰταλικῶν πόλεων εἶτε ἄλλως περισθῆναι εἶτε δι' ἀνασκαφῆς ἀνακτηθῆναι καὶ ἀκόμη ἀνακτώμενος, εἶνε μάρτυς τοῦ μεγάλου ἐκείνου καλλιτεχνικοῦ ὄργασμοῦ, τὸν ὁποῖον προεκάλεσεν ἡ κατὰ τὴν ἐλλάδα.

Ἡ προϊοῦσα παράλυσις καὶ ἠθικὴ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην κόσμον ἢ προκαλέσασα τὴν μεγίστην ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἠθικὴν ἐπανάστασιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἦτο φυσικὸν νὰ συμπαρασύρῃ κατὰ τὴν πῶσιν μεθ' ἑαυτῆς καὶ πᾶσαν ἐκδήλωσιν πνευματικὴν ὅπως δὴποτε συνδεθῆναι μετὰ τῆς ὅλης τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐμφανίσεως ἦτοι καὶ τὴν τέχνην. Ἡ εὐλογος ἀντίθεσις καὶ ἀποστροφή τῶν πιστῶν τῆς νέας θρησκείας πρὸς πᾶν θεωρητικὸν καὶ πραγματικὸν λείψανον τοῦ κόσμου ἐκείνου, τοῦ ὁποῖου ἡ τελευταία φάσις παρείχεν εἰς αὐτοὺς τὴν εἰκόνα τῆς ἠθικῆς σκέψεως, ἦτο ἐπόμενον ὅτι μανιώδης θὰ ἐξεδηλοῦτο κατὰ τῶν φορέων τῆς ἐκπεσοῦσης θρησκείας καὶ τῆς ἀπεριορίστου πολυθείας, ἦτοι κατὰ τῶν σχετικῶν καλλιτεχνικῶν προϊόντων. Ἀλλὰ παρὰ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων καὶ τὰ ἄλλα καλλιτεχνήματα, ὡς ἐκπροσωποῦντα τὸν κόσμον τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῆς ἐκλύσεως, ὑπέστησαν εὐνοήτους καταστροφάς, ὅπου ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῆς ὀρμητικῆς ἐκείνης ἀντιθέσεως.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων ὀρδῶν, αἱ ὁποῖαι διέσχισαν κατὰ καιροὺς τὰς κλασικὰς χώρας, συνεπλήρωσαν τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἀρχαίων λειψάνων, τῶν πλείστων δὲ ὀριστικῶς. Ἡ ἀένας λειτουργία ἀσβεστοκαμίνων εἰς διασήμους ἀρχαιολογικοὺς χώρους, διαρκέσασα καὶ μέχρι οὐχὶ πολὺ ἀπομεμακρυσμένων ἀφ' ἡμῶν χρόνων, ἐξέκαμεν ὅσα δὲν εἶχε προφθάσει νὰ κρύψῃ ἡ γῆ.

Ὁ μεσαίων διήλθε χωρὶς τὰ εὐρέα λαϊκὰ στρώματα νὰ ἀνακτήσῃ ἐπαφὴν τινα, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, συμπάθειαν πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ὁ ὁποῖος ἔκυπτε ἀκόμη ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κατηγοριῶν τῆς ἀνηθικότητος καὶ τῆς διαφθορᾶς, τὸ δὲ ὄνομα Ἑλλήνων ἐξεπροσώπει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀποβλήτου καὶ μυσταροῦ εἰδωλολάτρου.

Πᾶσα συνάφεια πρὸς τὸν θαυμαστὸν ἐκείνον πνευματικὸν κόσμον ἀπεκρούετο διὰ τὰς λαϊκὰς μάζας ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν τῆς νέας θρησκευτικῆς τάξεως. Αὐτοὶ οὗτοι ὅμως οἱ κορυφαῖοι τῆς νέας πίστεως οὐχὶ μόνον δὲν ἀπέστεργον, ἀλλὰ καὶ ἐπιμελῶς ἐσπούδαζον τὴν τε φιλολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὀπλιζόντες τὴν χριστιανικὴν τῶν ψυχῶν διὰ

τῆς ὑπερόχου ἐκείνης μορφώσεως. Εἰς τὴν ἐγωϊστικὴν ταύτην ἀντίληψιν ὀφείλει ἀναμφισβητήτως εὐγνωμοσύνην σύμπας ὁ νεώτερος κόσμος, διότι ἐκ τῆς λανθανούσης ταύτης κατ' ἀρχὰς καλλιεργείας ἐξεπήγασεν ἡ ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως καὶ τοῦ δι' ἀντιγραφῆς πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν φιλολογικῶν προϊόντων οὕτω δὲ συνετελέσθη ἡ σωτηρία πλείστων ἀρχαίων συγγραμμάτων καὶ ἐπῆλθε σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἡ θεμελιώσασα τὸν νεώτερον εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Εἰς τὴν ἀναγέννησιν ταύτην συνετέλεσαν ἐναμίλλως καὶ ἡ ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ καὶ ἡ λατινικὴ Δύσις.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ μεσαιῶνος ὁ ἀρχαῖος λόγος ἔχει τὴν προτίμησιν ἀπέναντι τοῦ ἀρχαίου τεχνουργήματος, τὸ ὁποῖον κατὰ μείζονα λόγον τώρα, τοῦλάχιστον κατ' ἀρχὰς, ἔπρεπε νὰ παραμερισθῆ, ὡς ἐκπροσωποῦν διὰ τῶν ἀγαλμάτων θεῶν καὶ ἡρώων τὴν καταλυθεῖσαν ἀρχαίαν πίστιν καὶ ὡς ἐπικίνδυνον ἔναυσμα χαλαρώσεως τῆς νέας θρησκείας.

Ἄλλὰ παρ' ὄλην τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ τὸ ἀναπτυχθὲν θρησκευτικὸν μῖσος ὁ μέσος αἰὼν ὡς φυσικὴ συνέχεια καὶ διαδοχὴ τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταπνίξῃ ἐντελῶς πᾶσαν μετ' ἐκείνης συνάφειαν ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς τέχνης. Βεβαίως πλεῖστα ἔργα καλλιτεχνικὰ κατεστράφησαν, ἰδίᾳ δὲ μετάλλινα ἀνεχωνεύθησαν εἰς πρώτην ὕλην, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ἄλλα συνελέγοντο ἐπιμελῶς καὶ συνετηροῦντο καὶ ἐθαυμάζοντο, συνήθεις δὲ εἶνε καὶ μιμήσεις ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων.

Καὶ πάλιν προηγούνται καὶ ὡς πρὸς τὰ ἔργα τέχνης οἱ κατὰ τὴν μόρφωσιν ὑπερέχοντες ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες καὶ θρησκευτικοὶ ἡγεμόνες, οἱ ὅποιοι πρὸς ἀποτροπὴν πάσης εὐλόγου μομφῆς ἐκ μέρους τῶν φανατικῶν λαϊκῶν στρωμάτων ἐγίνωσκον νὰ καθιστῶσι τὰ ἀρχαῖα ἔργα τέχνης ἀκίνδυνα ἀναγινώσκοντες εἰδικὸν λόγον ἢ εἰδικὴν εὐχὴν πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐνοικούντων εἰδωλολατρικῶν ζιζανίων. Ἦτο ἡ εὐχὴ αὕτη ἡ γνωστὴ *oratio super vasa in loco antiquo reperta*. Ἐξορκισμός, δι' οὗ τὰ ἀρχαῖα τεχνουργήματα ἐξαγινιζόμενα ἠδύναντο νὰ εἰσέλθουν πλεόν εἰς οἶκον οἰκονομικῶς χριστιανικὸν περιβάλλον χωρὶς νὰ σκανδαλίζωσι τοὺς ὑπεράγαν εὐθίκτους πιστοὺς. Ἄλλὰ καὶ πάλιν τὰ θησαυροφυλάκια καὶ τὰ ἐνδιαιτήματα τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν προϋχόντων προετιμῶντο, διότι ἐκεῖ ἡ δύναμις τοῦ ἐξαγνισμοῦ ἦτο μεγαλειτέρα καὶ ὁ κίνδυνος τοῦ προσηλυτισμοῦ μικρότερος. Ἐκ τοῦ κύκλου δὲ τούτου τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ἐξῆλθε καὶ ὁ θαυμασμός πρὸς τὸ ἀρχαῖον κλασικὸν κάλλος. Τίνα δὲ σημασίαν ἔχουν πλεῖστοι ποντίφηκες διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν καλλιτεχνικῶν μουσειῶν δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ τονίσωμεν ἰδιαίτερος. Νομίσματα ὠραίας τεχνοτροπίας, καὶ σφραγιδόλιθοι ἐγένοντο ἐνωρὶς ὑποκεί-

μενα συλλογῆς καὶ θαυμασμοῦ, ἔπειτα δὲ μετάλλινα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἄξια προσοχῆς ἀρχαῖα τεχνουργήματα, ὅσα δὲν προσέκρουον διὰ τῶν παραστάσεων θεῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Γλυπτὰ δὲ μνημεῖα καὶ ἰδίᾳ ἐπιτύμβιοι στῆλαι καὶ σαρκοφάγοι ἐκόσμου ἐκκλησιαστικὰ οἰκοδομήματα εἴτε ἐντετειχισμένα εἴτε ἐλευθέρως ἀνιδρυόμενα, ὅπως π.χ. ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ τῆς Σιένης ἢ ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῆς Πίσσης.

Ὁ Ἐρρίκος τοῦ Blois, ἐπίσκοπος τοῦ Winchester κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, ἠγόρασεν ἀρχαῖα ἀγάλματα ἐν Ρώμῃ.

Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἀναφέρονται ρητῶς ἀρχαιολογικαὶ συλλογαὶ σχηματισθεῖσαι ὑπὸ τε τοῦ μοναχοῦ Squarcione ἐν Παδοῦῃ καὶ ὑπὸ τοῦ Δομινικανοῦ μοναχοῦ Massa ἐν Τρεβίζῳ, ὁ ὁποῖος τῷ 1347 ἐχάρισεν εἰς τὸ μοναστήριόν του ὀλόκληρον τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν του.

Ἦσαν δὲ αἱ συλλογαὶ ἐκεῖναι τῶν πρώτων χρόνων ἀθροίσματα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, περιέργων πραγμάτων, cabinets des curiosités, ὅπου ἀνεμιγνύετο καὶ ἡ ἔθνογραφία καὶ ἡ φυσικὴ ἱστορία. Τὸ σημαντικώτατον τοιοῦτο ἄθροισμα, περιέχον καὶ πολυτιμώτατα ἀρχαῖα μικροτεχνήματα, εἶνε τὸ ἐν Ρώμῃ Museo Kircheriano, ἴδρυμα τοῦ Γερμανοῦ Ἰησοῦίτου Ἀθανασίου Κίρχερ.

Βραδύτερον αἱ τοιαῦται συμμιγεῖς συλλογαί, τὰ cabinets des curiosités, ἀναδόχου γενομένου τοῦ περιφήμου Ἰταλοῦ Βοτανικοῦ Ulisse Aldrovandi (περὶ τὸ 1550), ἐκαλοῦντο museo ἢ antiquarium. Ἡ λέξις μουσεῖον ἐπεκράτησεν ἔκτοτε εὐρύτερον.

Ἐνίοτε ἐδίδοντο ὀνόματα εἰς τὰς συλλογὰς ταύτας τόσον περιέργα καὶ παράδοξα, ὅσον καὶ τὸ περιεχόμενόν των, ἄξιον δὲ μνεῖας μεταξὺ τούτων εἶνε καὶ τὸ ἔχον ἀνάγκην βαθείας ἀναπνοῆς: ΕΞΩΤΙΚΟΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΤΑΜΕΙΟΝ!

Ἡ συλλεκτικὴ κίνησις αὕτη ἦτο μὲν ἐντονωτέρα ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ δὲν ἔλειπεν καὶ ἀπὸ ἄλλων χωρῶν, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς νοτίου Γερμανίας κ.ἄ.

Ἄλλ' ὁ δέκατος πέμπτος αἰὼν ὑπῆρξε καὶ διὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα ὅπως καὶ δι' ἄλλας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου, περίοδος ἀναδημιουργίας. Εἰς δὲ τὴν εἰδικὴν ταύτην ἀναδημιουργίαν σημαντικώτατοι παράγοντες ὑπῆρξαν διάσημοι ἄνδρες καταλαβόντες τὸν παπικὸν θρόνον καὶ ἠρωϊκῶς προοδοποιήσαντες τὴν μέλλουσαν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν. Νῦν ἔμελλε νὰ ἀποδώσῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς ἡ πρὸ ἱκανῶν αἰῶνων συντελεσθεῖσα διὰ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ στρατηγῶν εὐρυτάτη ἀρπαγὴ τῶν ἐλληνικῶν καλλιτεχνημάτων καὶ ἡ ἀπογύμνωσις τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἄλλοτε.

Η ΣΥΜΒΟΥΛΗ ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΑΡΟΥΖΟΥ

Ἡ ἔλλειψη σαφοῦς πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ σὲ πολλοὺς παράγοντες τῆς Πολιτείας εἶναι ἡ αἰτία ἀλλοπρόσαλλων καταστάσεων. Ἀλλάζουν ἀντιλήψεις σὲ βασικὰ πνευματικὰ καὶ ἔθνικὰ θέματα ὅταν νομίσουν ὅτι ἐξυπηρετεῖται ἢ ὄχι ἡ προσωπικὴ τους φήμη, εἰκόνα ἢ κατάσταση. Οἱ διαφορὲς γνωμῶν εἶναι φυσικὲς, ὅταν ὁμως εἶναι διαμετρικὰ ἀντίθετες καὶ ἀφοροῦν τὸ καλὸ ἢ τὸ κακὸ τοῦ τόπου τότε μόνο μιὰ ἄποψη εἶναι ἡ σωστὴ, ἐκείνη ποὺ ὠφελεῖ τὸν τόπο.

Εἶναι ἄξιο ἀπορίας ὅτι ὀρισμένοι παράγοντες τῆς Πολιτείας πιστεύουν πὼς ἡ ἄποψή τους γιὰ σπουδαῖα θέματα εἶναι ἡ ὀρθή, ὅταν ὅλοι οἱ εἰδικοί, ζῶντες καὶ μὴ, ὑποστήριξαν ἢ ὑποστηρίζουν τὸ ἀντίθετο. Τὴν ἄποψη τοῦ κατ' ἐξοχὴν εἰδικοῦ στὸ θέμα τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς ἐξαγωγῆς τους μᾶς προσφέρει τὸ σημεῖωμα ποὺ ἀκολουθεῖ. Γραμμένο ἀπὸ τὸν Χρῆστο Καρούζο ὡς ὑπόμνημα, πιθανῶς πρὸς τὸν Γ. Γραμματέα ἢ τὸν ὑπουργὸ Παιδείας, προσφέρει τὴ γνώση του καὶ τὴ γνώμη του γιὰ τὸ πρόβλημα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ σήμερα καὶ τὸν ὀρισμὸ τῆς σημασίας τῶν ἀρχαίων ἔργων. Τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι πολῦτιμα τώρα, καθὼς οἱ Ἀμερικανοί, ἔπειτα ἀπὸ 40 χρόνια, ἐρχονται πάλι καὶ ζητοῦν νὰ τοὺς στείλουμε ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης γιὰ νὰ τονώσουν τὰ μουσεῖα τους. Ὅσοι νομίζουν ὅτι τὰ σύνορα ἔπεσαν καὶ τὰ μοναδικὰ, ἀπὸ κάθε ἄποψη, ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης πρέπει νὰ ταξιδεύουν ὡς ἀργυρολόγοι ἢ νεκροὶ διπλωμάτες, ἄς μὴ διαβάσουν τὸ σημεῖωμα τοῦ Χ. Καρούζου. Δὲν θὰ καταλάβουν τίποτε.

B.X.Π.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΕΡΓΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΕΝ ΑΜΕΡΙΚΗ

Χάριν τῆς δημιουργίας πνεύματος συζητήσεως νηφαλίου και ρεαλιστικοῦ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι: *ὄχι σήμερον τὸ πρῶτον*, δηλαδὴ *ἐν ἡμέραις περικοπῶν τῶν πιστώσεων*, ἀλλὰ ἤδη πρὸ δύο ἐτῶν, τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1950, τὸ Μητροπολιτικὸν Μουσεῖον τῆς Νέας Ὑόρκης ἀπέστειλεν ἐδῶ τὸν ἔφορόν του κ. Μπότμερ μὲ μακρὸν κατάλογον τῶν ἑλληνικῶν ἀριστουργημάτων καὶ μὲ τὴν πρότασιν μεταφορᾶς των καὶ ἐκθέσεώς των εἰς τὸ Μητροπολιτικὸν Μουσεῖον. Αὕτη ὑποβληθεῖσα εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον, ἀπερρίφθη παμψηφεί, ὡς ἀντικειμένη εἰς ρητὴν αὐστηρὰν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ νόμου.

Ἡ διάταξις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ νόμου ἡ ἀπαγορεύουσα τὴν ἐκ τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους ἐξαγωγήν ἀρχαίων ἔξω τοῦ Κράτους δι' οἰονδήποτε σκοπὸν *πλὴν τοῦ τῆς ἀνταλλαγῆς* δὲν εἶναι κενὸς τύπος, ἀλλὰ σοφὴ πρόνοια καὶ δὲν πρέπει νὰ μεταβληθῆ διὰ τοὺς ἐξῆς σοβαροὺς οὐσιαστικοὺς λόγους:

1. Ἡ *ἀπόλυτος μοναδικότης* τῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης (πᾶν ἀρχαῖον καλλιτέχνημα εἶναι *unicum*) καθιστᾷ *τελειῶς ἀσύγκριτον* τὴν περίπτωσιν περιφερομένης ἐκθέσεως τῶν ἀρχαίων ἔργων μὲ οἰανδήποτε ἐκθεσιν ἀριστουργημάτων τῆς νέας τέχνης: θὰ ἦτο μέγα δυστύχημα ἢ βλάβη ἑνὸς πίνακος τοῦ Ρέμπραντ ἢ τοῦ Γκρέκο κλπ., ὑπάρχουν ὅμως καὶ δεκάδες ἄλλων πινάκων τῶν ἄλλ' οὐδὲν ὑπάρχει δευτέρον ἔργον ὄχι μόνον τοῦ καλλιτέχνου τοῦ Ἡνίοχου, τοῦ Ποσειδῶνος τοῦ Ἀρτεμισίου, τοῦ Ἑρμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν Κορῶν τῆς Ἀκροπόλεως, τῶν Ἀρχαϊκῶν Κούρων, τοῦ Ἐπιτυμβίου τῆς Ἥγησοῦς, τοῦ Νέου τοῦ Ἰλισσοῦ, τῶν Πλακῶν τοῦ Παρθενῶνος κλπ. οὐδὲ ἄλλο ἀντάξιον αὐτῶν. Δι' ὃ *οὐδὲ ἔχει ἐπιχειρηθῆ μέχρι τοῦδε πουθενὰ περιφερομένη ἐκθεσις ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης* (μαρμαρίνων ἢ χαλκῶν). Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τῶν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκθέσεων ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης εἶναι ἄνευ ἀξίας διὰ τὴν ἰδικὴν μας περίπτωσιν.

2. Τὸ ἐπιχείρημα ὅτι διὰ τῶν σημερινῶν τεχνικῶν τελειοποιήσεων ἐκμηδενίζονται οἱ ἐκ τῶν μετακομίσεων κίνδυνοι, εἶναι ἐπίσης οὐχὶ σοβαρόν. Ἦσως περιορίζονται πράγματι εἰς τὸ ἐλάχιστον οἱ κίνδυνοι τῆς μεταφορᾶς μόνον, ἂν αὕτη γίνῃ π.χ. διὰ θωρηκτοῦ, ὄχι ὅμως καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς συσκευασίας καὶ τῆς ἀποσυσκευασίας, ὅταν μάλιστα πρόκειται περὶ ἔργων μαρμαρίνων ἢ χαλκῶν συγκεκριμένων ἐκ περισσοτέρων τεμαχίων (Ἡνίοχος 3 τεμάχια, Ἑρμῆς ἀκόμη περισσότερα κλπ.) καὶ ὅταν ἡ συσκευασία καὶ

άποσυσκευασία αὕτη πρέπει νὰ ἐπαναληφθοῦν *δεκαπεντάκις* διὰ νὰ περιέλθῃ ἡ ἔκθεσις τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Ἀμερικῆς. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἄκρως διδακτικὸν τὸ ὑπόμνημα τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Πινακοθήκης τοῦ Λούβρου René Hughes διαμαρτυρομένου κατὰ τῶν κινητῶν ἐκθέσεων, κοινοποιηθὲν μάλιστα καὶ πρὸς τὸ Συνέδριον τῶν Κριτικῶν τῆς Τέχνης (AICA)· ἐν τούτῳ καταγγέλλει ὄχι μόνον ὅτι καὶ βλάβαι ἔγιναν εἰς τάπητας ἀπὸ καρφιά, ἀλλὰ καὶ ὅτι, *καὶ ὑπὸ τὴν ἀρίστην συσκευασίαν*, αὕτη καὶ μόνη ἢ ἐλαφροτάτη δόνησις τῆς κινήσεως βλάπτει τὸ «ζωγραφικὸν στρῶμα» (*couche picturale*) καὶ τὸ ἐκθέτει εἰς μεταγενεστέρας ἀπολεπίσεις ἢ ραγάδας. Καὶ παρ' ἡμῖν οἱ εἰδικοί γλύπται καὶ τεχνικοὶ ἀντιτίθενται ρητῶς κατὰ πάσης οὐσιώδους μετακινήσεως τῶν γλυπτῶν τῶν Μουσείων μας. Ὡστε οἱ κίνδυνοι εἶναι πᾶν ἄλλο ἢ ἀνύπαρκτοι καὶ μάλιστα προκειμένου περὶ ἔργων *μοναδικῶν* (καὶ ὄχι τῆς νεωτέρας τέχνης).

Οἱ δύο οὗτοι λόγοι εἶναι πλέον ἢ ἰκανὴ ἀντένδειξις κατὰ πάσης σκέψεως μεταβολῆς τοῦ νόμου μας, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε εἶναι ἀπλῆ ἀντιγραφή τοῦ νόμου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου. Μικρὰ δοκιμὴ τῶν προτεινόντων τὴν ἔκθεσιν Ἀμερικανῶν καὶ Ἑλλήνων παρὰ τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ διὰ τὰ μάρμαρα π.χ. τοῦ Ἑλγιν ἢ τὰ γλυπτὰ τοῦ Μουσουλίου τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἢ οἰονδήποτε ἄλλο ἀρχαῖον θὰ ἔπειθε τούτους περὶ τοῦ πρωτοφανοῦς τῆς σκέψεως τῶν.

Ἐνεκα τῆς ρητῆς ταύτης ἀπαγορεύσεως τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον ἔχει ἀπορρίψει μέχρι τοῦδε πάντοτε ὁμοίας αἰτήσεις τῆς Ἑλβετίας, τῆς Γαλλίας, τοῦ Βελγίου, τῆς Ἀγγλίας (Σέλτμαν 1946)· ἀπέρριψε δὲ καὶ κατὰ τὸ 1938 τὴν αἴτησιν τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως τῆς Νέας Ὑόρκης, ἀλλὰ τότε ὁ Ι. Μεταξᾶς, καθ' ὃν χρόνον δὲν ἴσχυον τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Νόμοι, ἀπέστειλε ὑπὸ ἰδίαν του εὐθύνην δικτατορικῶς πέντε ἐκ τῶν δευτερευόντων καλλιτεχνημάτων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκραγῇ ὁ πόλεμος, νὰ παραμείνουν τὰ πράγματα ἐκεῖ ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ νὰ μᾶς ἐπιστραφοῦν δι' ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου, χωρὶς οὔτε τὰ ἔξοδα μεταφορᾶς οὔτε τὰ ἀσφάλιστρα νὰ μᾶς πληρωθοῦν. Θὰ ἀπετέλει τώρα πρωτοφανῆ ἀσυνέπειαν ἢ αἰφνιδία μεταβολὴ τοῦ νόμου, ἀδικαιολόγητον καὶ προσβλητικὴν διὰ ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους ἠρνήθημεν ἄλλοτε, δυναμένη νὰ γίνῃ ἀφορμὴ δυσμενῶν καὶ περιφρονητικῶν σχολίων εἰς βάρος μας, ἀλλὰ καὶ *κάκιστον προηγούμενον* ἀπέναντι οἰασδήποτε μελλούσης ὁμοίας αἰτήσεως.

Τὰ ἀνωτέρω ἄγουν τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν νὰ ἐμμένῃ σταθερῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως εἰς τὰς αὐστηρὰς ἀπαγορεύσεις τοῦ νόμου ὥστε ἢ συζητήσεις περὶ τῶν ἄλλων προβαλλομένων ἐπιχειρημάτων στερεῖται ἀντικειμένου. Ἐν τούτοις σημειώνομεν καὶ

περί τούτων συντόμως τὰ ἐξῆς: 1) Τὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη ἐξογκοῦνται ὑπὸ τῶν προτεινόντων ὑπὲρ πᾶσαν λογικὴν. Ἔχομεν θετικὰς πληροφορίας παρὰ Ἀμερικανῶν καθηγητῶν, ὅτι καὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν ἔργων τῆς νεωτέρας τέχνης, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μεγάλων δαπανῶν, ἄφησαν καθαρὸν κέρδος ἐλαχίστας χιλιάδας δολλαρίων· οἱ αὐτοὶ δὲ δὲν προβλέπουν καὶ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἐκθέσεως μὲ τὰς πολλαπλασίας δαπάνας περισσότερα ἀπὸ δεκάδας τινὰς χιλιάδων δολλαρίων. 2) Θὰ ἀπογυμνωθοῦν τὰ Μουσεῖα μας ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἀντικείμενα τοῦ θαυμασμοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων περιηγητῶν. Ἦδη οἱ καλλιτέχνη καὶ οἱ σπουδασταὶ τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν διεμαρτυρήθησαν. Ἡ τουριστικὴ κίνησις θὰ μειωθῆ σημαντικῶς συνεπεία τῆς ἀπογυμνώσεως. Θὰ ἀπογυμνωθοῦν δὲ τὰ Μουσεῖα μας ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ἐπὶ ἄγνωστον χρονικὸν διάστημα, διότι 3) ἡ διεθνὴς κατάστασις ἐγκυμονεῖ καθημερινῶς ἀπρόοπτα, ἀπευκταῖα μὲν ἀλλ' ὄχι ἀπίθανα. Ἡ εὐθύνη μας ἀπέναντι ὄχι μόνον τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ τοῦ διεθνοῦς πολιτισμένου κόσμου εἶναι τεραστία.

Τόσον προνοητικὸς ἦτο ὁ θεσπίσας τὴν ἀπαγόρευσιν Καββαδίας καὶ τόσον θρησκευτικῶς εὐλαβεῖς πρὸς τὴν προγονικὴν παρακαταθήκην οἱ τότε ὑπεύθυνοι, ὥστε ὤρισαν ὅτι καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἀχρήστων ἀρχαίων γίνεται μόνον δι' ἀποφάσεως τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου λαμβανομένης *παμψηφεί* ὥστε καὶ μία μόνη ἀντίθετος ψήφος τὴν ματαιώνει (σπανία περίπτωσις νεο ἐν τῇ ἑλληνικῇ νομοθεσίᾳ). Δὲν θὰ εὔρεθῆ οὔτε σήμερον Ἑλλην ἀρχαιολόγος ἔτοιμος νὰ λησμονήσῃ τὸ ἀπέναντι τῆς Ἱστορίας χρέος του ὡς θεματοφύλακος μιᾶς κληρονομίας μοναδικῆς καὶ νὰ συνοδεύσῃ παρὰ τὴν ἐξεγειρομένην συνειδησίην του τοιαύτην ἐκθεσίαν τῶν ἀγίων τοῦ Ἔθνους ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος ὡς φωνασκῶν διαφημιστής.

Ἀπὸ τὰ παραλειπόμενα τῆς ἱστορίας

Ο ΚΝΩΣΙΟΣ ΕΠΙΜΕΝΙΔΗΣ
ΚΑΙ Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΚΑΘΑΡΜΟΣ
ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ἡ μεγάλη ἀκμὴ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας στὸν ἕκτο π.Χ. αἰῶνα εἶναι γνωστὸ πὼς προετοιμάστηκε ἀπὸ τὴν ἀσυνήθη δραστηριότητα μιᾶς σειρᾶς λαϊκῶν θρησκευτικῶν προσωπικοτήτων, ἰδίως μάντεων, χρησμολόγων καὶ ἱερέων θρησκευτικῶν καθαρμῶν. Ὁ λαὸς θεωροῦσε τὶς προσωπικότητες αὐτὲς ἐφοδιασμένες μὲ ὑπερφυσικὲς ἰκανότητες καὶ ὡς θεάρεστα πρόσωπα, σὰν τοὺς Ἑβραίους προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς δραστήριους ἐκείνους ἀνθρώπους ὑπῆρξαν ἐνθουσιώδεις προπαγανδιστὲς τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνα, τὸν ὁποῖο μπόρεσαν νὰ ἐπιβάλουν ὡς θεὸ τῶν θρησκευτικῶν καθαρμῶν καὶ τῆς μαντικῆς. Ἀπὸ αὐτοὺς ἐξελίχθηκαν σὲ θρυλικὲς μορφὲς ὁ Ἀριστέας ὁ Προκοννήσιος, στὸ ἔργο τοῦ ὁποῖου εἶναι ἀφιερωμένο τὸ σημεῖωμα τοῦ τεύχους 9 τοῦ *ΕΔΑΕ* 1990, καὶ ὁ Ἄβαρις, μὲ τὸν ὁποῖο ἀσχολεῖται τὸ σημεῖωμα τοῦ τεύχους 12 τοῦ *ΕΔΑΕ* 1990.

Ἀπὸ τοὺς Κρητικοὺς ἱερεῖς θρησκευτικῶν καθαρμῶν ὁ πανάρχαιος Καρμάνωρ εἶχε ἐμπλακεῖ ἐπίσης στὴν προπαγάνδα τῆς διάδοσης τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνα (γιατὶ αὐτὸν διάλεξαν οἱ μυθοπλάστες ποιητὲς νὰ κάνει τὸν καθαρμὸ τοῦ Ἀπόλλωνα μετὰ τὸν φόνο τοῦ Πύθωνα στοὺς Δελφούς), ὁ περισσότερο γνωστὸς ὅμως Κνώσιος Ἐπιμενίδης ἔμεινε σταθερὰ δεμένος μὲ τὸν Κρητικὸ Δία τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἕναν θεὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ὁμώνυμο ὀλυμπιακὸ τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδας (οἱ Κρήτες ἔλεγαν πὼς ὁ δικὸς τους Ζεὺς εἶχε γεννηθεῖ στὸ νησί τους καὶ πὼς εἶχε πεθάνει στὴν Κρήτη, ὅπου ἔδειχναν καὶ τὸν τάφο του).

Στὸν Ἐπιμενίδη ἀφιέρωσε ἰδιαίτερη βιογραφία ὁ Διογένης Λαέρτιος στὴ σειρὰ τῶν ὀνομαστῶν φιλοσόφων, ἕνα διεξοδικὸ ἔργο ποὺ σώθηκε στὴ μορφή ποὺ εἶχε στὸν τρίτο μ.Χ. αἰῶνα.

Ὁ Διογένης ἀρχίζει μὲ ἕνα θαυμαστὸ περιστατικὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας τοῦ Ἐπιμενίδη, ποὺ ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῶν ὑπερφυσικῶν του χαρισμάτων: μιὰ καλοκαιρινὴ μέρα εἶχε χαθεῖ ἀπὸ τὸ κοπάδι τοῦ πατέρα του ἕνα πρόβατο καὶ ὁ Ἐπιμενίδης στάλθηκε νὰ τὸ βρεῖ. Τὸ μεσημέρι, κουρασμένος ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση τοῦ ζώου, θέλησε νὰ ξεκουραστεῖ στὸν ἴσκιο μιᾶς σπηλιάς. Ξάπλωσε μέσα σ' αὐτὴ καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει κοιμήθηκε 57 χρόνια. Ὅταν ξύπνησε, ἐξακολούθησε νὰ ψάχνει γιὰ τὸ πρόβατο, πάντα χωρὶς ἀποτέλεσμα. Πρὶν γυρίσει στὴν πόλη, πέρασε ἀπὸ ἕνα ἀγρόκτημα τῆς οἰκογένειάς του, στὸ ὁποῖο ὅμως μὲ ἔκπληξη εἶδε ἐγκαταστημένους ξένους ἀνθρώπους. Πῆγε ἔπειτα στὸ σπίτι του στὴν πόλη, ὅπου ἐπίσης βρῆκε ἄγνωστους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι τὸν ρωτοῦσαν ποιοὺς ἦταν καὶ τί ζητοῦσε ἐκεῖ. Συζητώντας ὅμως μαζί τους,

ἀνακάλυψε πὼς ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ μικρότερος ἀδελφός του ποὺ εἶχε ἤδη γεράσει, ἀλλὰ θυμῆθηκε τὸν Ἐπιμενίδη καὶ διηγῆθηκε παλιὰ περιστατικά, γνωστὰ καὶ στὸν Ἐπιμενίδη.

Ἡ περιπέτεια αὐτὴ ἔκανε τοὺς οἰκείους του καὶ ὄλους τοὺς συμπατριῶτες του νὰ πιστέψουν πὼς ὁ Ἐπιμενίδης ἦταν ἄνθρωπος *θεοφιλέστατος*, ὅπως λέει ὁ Διογένης, καὶ οἱ θεοὶ τὸν τίμησαν μὲ πολλὰ χαρίσματα. Βεβαιώθηκαν γι' αὐτό, ὅταν ἄρχισε νὰ προβλέπει τὸ μέλλον, νὰ συνθέτει θρησκευτικὰ ποιήματα καὶ νὰ διεκπεραιώνει μὲ ἐπιτυχία θρησκευτικούς καθαρμούς. Ἡ φήμη του γρήγορα διαδόθηκε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Στὸν Ἐπιμενίδη ἄρχισαν νὰ καταφεύγουν γιὰ θρησκευτικὸ καθαρμὸ ἀπὸ ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἄνθρωποι ποὺ γιὰ κάποιο ἀνοσιούργημα εἶχαν χάσει τὸ δικαίωμα νὰ ζοῦν στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία καὶ εἶχαν ἐξοριστεῖ ἀπὸ τὴν πατρίδα τους. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, μετὰ τὴν ἱεουργία τοῦ καθαρμοῦ, κρίνονταν κατάλληλοι νὰ ἐπανέλθουν στὶς πόλεις τους καὶ νὰ ξαναρχίσουν μιὰ δίκαια ζωὴ ἀνάμεσα στοὺς δικούς τους. Στὰ ἀρχαῖα χρόνια οἱ ἰκανότεροι ἱερεῖς θρησκευτικῶν καθαρμῶν ποὺ μπορούσαν νὰ καθάρουν ὄχι μόνο μεμονωμένα ἄτομα, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρες πόλεις, ζοῦσαν στὴν Κρήτη.

Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν ἔμαθαν ἀπὸ τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν πὼς μιὰ ἐπιδημία ποὺ εἶχε πέσει στὴν πόλη τους δὲν θὰ περνοῦσε χωρὶς θρησκευτικὸ καθαρμὸ, ἔσπευσαν νὰ ζητήσουν τὸν Ἐπιμενίδη, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ ὀνομαστότερος τότε στὴν Κρήτη ἱερέας τοῦ εἴδους. Ἐτοίμασαν εἰδικὸ πλοῖο καὶ τὸ ἔστειλαν στὴν Κρήτη μὲ ἐπικεφαλῆς κάποιον Νικία, γιὸ Νικηράτου. Τὸ πλοῖο, κατὰ τὸν Διογένη, ἔφερε τὸν Ἐπιμενίδη στὴν Ἀθήνα κατὰ τὴν 46η ὀλυμπιάδα (596 π.Χ.), καὶ ὁ Ἐπιμενίδης χωρὶς χρονοτριβὴ διεκπεραίωσε τὶς θυσίαι τοῦ καθαρμοῦ καὶ κατόρθωσε νὰ σταματήσει τὸν λοιμὸ. Ἐπειδὴ καθαρμοὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ δὲν ἦταν συνηθισμένοι, ὁ Διογένης περιέγραψε καὶ τὸν τρόπο, κατὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ἐπιμενίδης ἐτοίμασε τὶς καθαρτήριες θυσίαι: ξέροντας πὼς ἀπὸ τὴν ἀρρώστια δὲν εἶχε προσβληθεῖ μόνον ἡ Ἀθήνα, ἀλλὰ καὶ οἱ δῆμοι τῆς Ἀττικῆς, ζήτησε ἀπὸ τοὺς κατοίκους νὰ φέρουν στὸν Ἄρειο Πάγο (στὰ δυτικὰ τῆς Ἀκρόπολης) ὅσα πρόβατα μπορούσαν νὰ βροῦν μὲ τρίχωμα τελείως μαῦρο καὶ τελείως λευκό: ὅλοι ἤξεραν πὼς ἡ ἐπιδημία ὀφειλόταν στὴν ὀργὴ τῶν θεῶν. Ἐπειδὴ δὲν ἦταν βέβαιο ἂν ἰδιαιτέρα ἦταν ὀργισμένοι οἱ χθόνιοι ἢ οἱ οὐράνιοι θεοί, μὲ τὴ θυσία τῶν μαύρων προβάτων θὰ ἐξευμένιζαν τοὺς θεοὺς τοῦ κάτω κόσμου καὶ μὲ τὴ θυσία τῶν λευκῶν τοὺς οὐράνιους. Ἀφοῦ τὰ πρόβατα συγκεντρώθηκαν στὸν Ἄρειο Πάγο, ὁ Ἐπιμενίδης καὶ οἱ συνεργάτες του ἱερεῖς ἄφησαν καθένα νὰ πάρει τὸν δρόμο του καὶ νὰ διασκορπιστοῦν στὴν Ἀττικὴ. Ὅλοι οἱ ἱερεῖς ποὺ θὰ διεκπεραίωναν τὴν ἱεροπραξία πῆραν τὴν ἐντολὴ νὰ παρακολουθοῦν τὰ πρόβατα καὶ νὰ θυσιάσουν καθένα ὅπου αὐτὸ θὰ καθόταν γιὰ νὰ ἀναπαυθεῖ. Τὰ πρόβατα θυσιάστηκαν

στούς χθόνιους και στούς οὐράνιους θεοὺς και «τὸ κακὸ ἔληξε», κατὰ τὸν Διογένη. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς βωμοὺς, προσθέτει ὁ Διογένης, σώζονταν ἀνώνυμοι ἀργότερα στοὺς δῆμους τῆς Ἀττικῆς.

Ὡς λόγῳ, γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχαν ὀργιστεῖ οἱ θεοὶ και ἔστειλαν τὸν λοιμὸ, ὁ Διογένης προβάλλει τὸ λεγόμενον *Κυλώνειον ἄγος*, δηλαδὴ τὸν φόνο τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κύλωνα, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καταφύγει σὲ ἱερὰ θεῶν. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτοὶ τοῦ Κύλωνα εἶχαν ἐπιχειρήσει νὰ καταργήσουν τὴ δημοκρατία και νὰ κάνουν τύραννο τὸν Κύλωνα. Οἱ ἐπαναστάτες ἀπέτυχαν, ἐπειδὴ ὅμως ἔγιναν ἰκέτες σὲ ἱερὰ θεῶν, ἔπρεπε οἱ διῶκτες τοὺς νὰ σεβαστοῦν τὴ ζωὴ τους. Οἱ θεοὶ ὀργίστηκαν, γιὰτὶ οἱ διῶκτες τοὺς ἔβγαλαν βίαια ἀπὸ τὰ ἱερὰ και τοὺς θανάτωσαν.

Τὸν ἴδιο λόγο ἀναφέρει και ὁ Ἀριστοτέλης στὴν *Ἀθηναίων Πολιτεία* (I,1) και ἄλλοι συγγραφεῖς, καθὼς και οἱ λεξικογράφοι, ὅσοι ἔγραψαν γιὰ τὸν Κύλωνα. Ὁ Πλάτων ὅμως στοὺς *Νόμους* I, 642 παρουσιάζει ἕναν Κρητικὸ Κλεινία νὰ κάνει ἀόριστα λόγο πρὸς ἕναν «Ἀθηναῖο ξένο» γιὰ τὸν Κνώσιο Ἐπιμενίδη και νὰ λέει: *ἴσως ἀκήκοας, ὡς Ἐπιμενίδης γέγονεν ἀνὴρ θεῖος... Ἐλθὼν δὲ πρὸ τῶν Περσικῶν, δέκα ἔτεσι πρότερον παρ' ὑμᾶς κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ μαντεῖαν, θυσίας τε ἐθύσατό τινας, ἅς ὁ θεὸς ἀνείλε.* Ἡ χρονολογία «δέκα χρόνια» πρὸ τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνα κατὰ τῶν Περσῶν (δηλαδὴ 500 π.Χ.) βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὸ πραξικόπημα τοῦ Κύλωνα και ἀπὸ τὸν ἀνόσιο φόνο τῶν ὀπαδῶν του. Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Κύλων εἶχε δοξαστεῖ στὴν Ἀθήνα μετὰ τὴν ὀλυμπιακὴ νίκη του στὴν 35ῃ ὀλυμπιάδα (τοῦ ἔτους 640 π.Χ.). Δέκα ἢ δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα ὀργάνωσε τὸ πραξικόπημά του στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ γίνει τύραννος. Τὸ πραξικόπημα ἀπέτυχε και ὁ ἴδιος μπόρεσε νὰ διαφύγει, ἀλλὰ οἱ Ἀθηναῖοι συνέλαβαν και σκότωσαν τοὺς συνεργάτες του. Ὁ λοιμὸς, μὲ τὸν ὁποῖο οἱ θεοὶ τιμώρησαν τοὺς Ἀθηναίους, δὲν ἄργησε πολὺ νὰ τοὺς πλήξει. Κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Διογένη ξέσπασε ἐπὶ Σόλωνος (στὰ 596 π.Χ.) και τότε κλήθηκε ὁ Ἐπιμενίδης γιὰ τὸν καθαρμό. Ὁ Ἀριστοτέλης σημειώνει πὼς στὰ 596 οἱ αὐτουργοὶ τοῦ ἄγους δὲν ζοῦσαν και οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάστηκαν νὰ ξεθάψουν τὰ κόκκαλά τους και νὰ τὰ βγάλουν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Ταυτόχρονα καταδίκασαν σὲ ἰσόβια ἐξορία τοὺς ἀπογόνους τῶν ἐνόχων. Ἀμφότερα αὐτὰ τὰ μέτρα εἶχαν ληφθεῖ λίγο πρὶν φτάσει στὴν Ἀθήνα ὁ Ἐπιμενίδης γιὰ τὸν καθαρμό, δηλαδὴ (κατὰ τὴν ἄποψη αὐτῆ πού γιὰ τοὺς ἀρχαίους μυθοπλάστες εἶναι ἡ μόνη πιθανὴ) ἐντελῶς στὴν ἀρχὴ τοῦ βου π.Χ. αἰῶνα.

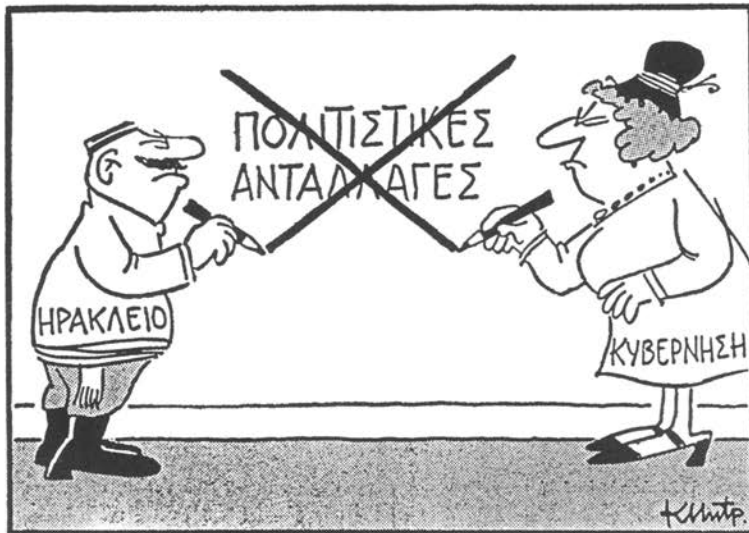
Ὁ Διογένης στὴ βιογραφία τοῦ Ἐπιμενίδη προσθέτει πὼς μετὰ τὸν καθαρμό οἱ Ἀθηναῖοι, εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου Κνώσιου ἱερέα, ἀποφάσισαν γι' αὐτὸν μιὰ γενναία ἀμοιβὴ και τὴν τιμητικὴ μεταφορὰ του στὴν Κρήτη μὲ κρατικὸ πλοῖο. Ὁ Ἐπιμενίδης ἀρνήθηκε τὴν ἀμοιβή, ἐργάστηκε ὅμως μὲ ζῆλο γιὰ νὰ θεμελιώσει στερεὰ τὴ φιλία μεταξὺ Ἀθηναίων και Κνωσίων. Πρὶν φύγει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὀργά-

νωσε τή λατρεία τῶν ἐξευμενισμένων Ἐρινύων στό ἱερό τῶν Σεμνῶν πού βρισκόταν στά δυτικά τῆς Ἀκρόπολης, μεταξύ αὐτῆς καί τῶν βράχων τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Ἀνάμεσα στά ποιητικά ἔργα τοῦ Ἐπιμενίδη ὁ Διογένης ἀναφέρει μιὰ *Θεογονία*, ἕνα ποίημα γιά τίς κρητικές δαιμονικές ὑπάρξεις τῶν Κουρήτων καί τῶν Κορυβάντων καί ἄλλο γιά τήν Ἀργοναυτική ἐκστρατεία. Ἐγραψε καί γιά τόν Μίνωα καί τόν Ραδάμανθυ, καθὼς καί γιά τήν *Πολιτεία* τῶν Κρητῶν, γιά τήν ὁποία ὑπῆρχε καί ἐπιστολή του, τήν ὁποία ἔλεγαν πὼς εἶχε γράψει πρὸς τὸν Ἀθηναῖο νομοθέτη Σόλωνα. Ἦξεραν καί μιὰ ἐργασία *Περὶ θυσιῶν*.

Τὰ συνολικά χρόνια τῆς ζωῆς του οἱ Κρήτες ἔλεγαν πὼς ἦταν 299, ὁ Φλέγων ὅμως πού ἔγραψε εἰδική μελέτη *Περὶ μακροβίων* τὰ περιορίζε στα 157 καί ἄλλοι στα 154.

Ν.Δ.Π.

Τοῦ Κ. Μητρόπουλου, *Τὰ Νέα*, 3 Μαρτίου 1979

Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ ἴδρυση τοῦ τελευταίου, ἐννοεῖται τοῦ νεώτερου, μουσείου τῆς Ἑλλάδος στή Λωζάννη (κάτοικοι 127.000, μὲ τὰ περίχωρα 250.000) κάνει ἐπίκαιρη καὶ τὴν ἀναδρομὴ στὸ πρῶτο ἑλληνικὸ μουσεῖο, τὸ ὁποῖο σώζεται ἀκόμη καὶ ἐρειπώνεται. Βρισκόταν μέσα στὸ Ὀρφανοτροφεῖο τῆς Αἴγινας καὶ τὸ ἀποτελοῦσαν δύο στοῦς ἐκατέρωθεν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτήρος.

Γιὰ νὰ φανεῖ ἡ διαφορὰ στὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἀνάμεσα στὴν ἐποχὴ πού κτίστηκε τὸ Ὀρφανοτροφεῖο καὶ τὴ σημερινή, κατὰ τὴν ὁποία τὸ Κράτος μας εἶναι τόσο ἀκμαῖο ὥστε νὰ ἰδρύει στή βόρεια ὄχθη τῆς λίμνης Léman σημαντικὸ μουσεῖο, παραθέτω ἐπόσπασμα ἀπὸ τὰ «Ἀπόλογα γιὰ τὸν Καποδίστρια» (Γ. Τερτσέτης, *Κολοκοτρώνη Ἀπομνημονεύματα*, τ. 3, 3η ἔκδ. Γ. Βαλέτα, 240):

Εἰς τὰ 1828 εἰς τὴν Αἴγινα ἐπῆγε ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν Κυβερνήτη. Ἐφόρεσε τὴ λαμπρότερη ἐνδυμασία του βουτηγμένη εἰς τὸ μάλαμα· ἐγελοῦσαν τὰ φορέματά του, ἐγελοῦσε ἡ καρδιά του, διατι ὁ νέος εἶχε κλίση πρὸς τὸν Κυβερνήτη· τὸν ἐδέχθη αὐτὸς ὡς πατέρα τὸν υἱό, ἀλλὰ τοῦ εἶπε: «Δὲν σ' ἐπαινῶ διὰ τὰ φορέματά σου καὶ πρὶν πατήσω τὰ χῶματα τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἀφοῦ ἦλθα καὶ εἶδα τὸ ἐβεβαιώθηκα, εἶναι καιροὶ πού πρέπει νὰ φοροῦμε ὅλοι ζῶνι δερματένια, καὶ νὰ τρῶμε ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριο· εἶδα πολλὰ εἰς τὴ ζωὴ μου, ἀλλὰ σὰν τὸ θέαμα ὅταν ἔφθασα ἐδῶ εἰς τὴν Αἴγινα, δὲν εἶδα τι παρόμοιο ποτέ, καὶ ἄλλος νὰ μὴν τὸ ἰδεῖ· προεῖδα μεγάλα δυστηχήματα διὰ τὴν πατρίδα· ἂν ἐσεῖς δὲν θὰ εἴσθε σύμφωνοι μαζί μου καὶ ἐγὼ μὲ ἐσᾶς». «Ζήτηω ὁ Κυβερνήτης, ὁ σωτήρας μας, ὁ ἐλευθερωτὴς μας» ἐφώνηζαν γυναῖκες ἀναμαλλιάρες, ἄνδρες μὲ λαβωματιῆς πολέμου, ὀρφανὰ γδυτὰ, κατεβασμένα ἀπὸ τὲς σπηλιές· δὲν ἦτον τὸ συναπάντημά μου φωνὴ χαρᾶς, ἀλλὰ θρήνος· ἡ γῆ ἐβρέχετο ἀπὸ δάκρυα· ἐβρέχετο ἡ μερτιὰ καὶ ἡ δάφνη τοῦ στολισμένου δρόμου ἀπὸ τὸ γιαλὸ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀνατρίχιαζα, μοῦ ἔτρεμαν τὰ γόνατα, ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ ἔσχιζε τὴν καρδιά μου· μαυροφορεμένες, γέροντες, μοῦ ἐζητοῦσαν νὰ ἀναστήσω τοὺς ἀποθαμένους τους, μανάδες μοῦ ἔδειχναν εἰς τὸ βυζὶ τὰ παιδιὰ τους, καὶ μοῦ ἔλεγον νὰ τὰ ζήσω, καὶ ὅτι δὲν τοὺς ἀπέμειναν παρὰ ἐκεῖνα καὶ ἐγὼ, καὶ μὲ δίκαιο μοῦ ἐζητοῦσαν ὅλα αὐτά, διότι ἐγὼ ἦλθα καὶ ἐσεῖς μὲ προσκαλέσατε νὰ οἰκοδομήσω, νὰ θεμελιώσω κυβέρνησιν, καὶ κυβέρνησις καθὼς πρέπει, ζεῖ, εὐτυχεῖ τοὺς ζωντανούς, ἀνασταίνει τοὺς ἀποθαμένους

διατι διορθώνει τὴ ζημιὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀδικίας· δὲν ζεῖ ὁ ἄνθρωπος, ζεῖ τὸ ἔργο του, καρποφορεῖ, ἂν ὁ διοικητὴς εἶναι δίκαιος, ἂν τὸ κράτος ἔχει συνείδηση, εὐσπλαγχνία, μέτρα σοφίας.

Ὁ Καποδίστριας ἔφθασε στὴν Αἴγινα στὶς 12/24 Ἰανουαρίου τοῦ 1828. Ἀμέσως σχεδὸν ἄρχισε ἡ οἰκοδόμησις τοῦ Ὁρφανοτροφείου ἢ ὁποῖα κατὰ τὸν μῆνα Ὀκτώβριον ἔχει σχεδὸν ὀλοκληρωθεῖ, ὅπως ἀναγγέλλει ἡ Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος (ἀρ. 75, Τετάρτη 10 Ὀκτωβ. 1828):

Μεταξὺ τῶν διαφορῶν δημοσίων ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐπεχειρήσθησαν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἡ Α.Ε. ἀφιέρωσε μέρος τῶν ἀδιαλείπτων φροντίδων τῆς διὰ τὸ διττὸν συμφέρον, τοῦ τε δηλαδὴ πολιτισμοῦ καὶ τῆς θεραπείας τῶν πολυαριθμῶν ἐνδεῶν, διαπρέπει μάλιστα ἡ ἐνταῦθα ἀνεγειρομένη οἰκοδομὴ τοῦ Ὁρφανοτροφείου, ἥτις καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποπεραιουταί.

Τὸ λαμπρὸν τοῦτο κτίριον θέλει περιέχει ἐν ἑαυτῷ καὶ ναὸν ἀνάλογον, τοῦ ὁποῖου προχθὲς κατεβλήθησαν τὰ θεμέλια μετὴν πρέπουσαν τελετὴν. Περί τὴν 10 ὥραν συνήλθον εἰς τὸ Ὁρφανοτροφεῖον οἱ Ἀρχιερεῖς, ὁ Ἐκτακτὸς Ἐπίτροπος τοῦ Τμήματος τῶν Δυτικῶν Σποράδων, ὁ ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Πρόβουλος τοῦ Πανελληνίου, ὁ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης, ὁ Προσωρινὸς Διοικητὴς τῆς Αἰγίνης, οἱ Δημογέροντες καὶ πλῆθος λαοῦ. Γενομένης δὲ τῆς συνήθους ἱεροπραξίας καὶ ἁγιασθέντων τῶν θεμελίων, ἐτέθη ὁ πρῶτος λίθος, φέρων τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν:

ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΩΤΗΡΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΘΕΟΝ.

Ἡ δημόσιος αὕτη τελετὴ γενομένη τὴν 8-20 Ὀκτωβρίου μᾶς ἀναμιμνήσκει τὴν λαμπρὰν ἡμέραν, καθ' ἣν οἱ χριστιανικοὶ στόλοι κατέθραυσαν τὰς ναυτικὰς Ὀθωμανικὰς δυνάμεις εἰς τὸ Νεόκαστρον, καὶ διεγείρει εἰς ὅλων τῶν Ἑλλήνων τὰς ψυχὰς, αἰσθήματα βαθείας εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς τρεῖς Συμμάχους Βασιλεῖς, οἵτινες ἀξιοπρεπῶς ἔνευσαν νὰ ὑπάρξῃ ἡ Ἑλλάς.

Στὸ μεγάλο αὐτὸ κτίριον, τὸ μεγαλύτερον τότε στὴν Ἑλλάδα, στεγάζονται ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὄρφανὰ τοῦ Ἀγῶνα, τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖον, δηλαδὴ τὸ πρῶτον μουσεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, ἡ Ἐθνικὴ Τυπογραφία καὶ τὸ Κεντρικὸ Σχολεῖον.

Τὸ μουσεῖον ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ εὐθὺς μετὴν ὀλοκλήρωσις τοῦ κτιρίου τοῦ Ὁρφανοτροφείου. Ἀρχαῖα βρίσκονταν στὶς ἐκσκαφὰς τῶν οἰκοπέδων τῆς Αἰγίνας, πολλὰ προσφέρουν οἱ ἰδιῶτες καὶ πολλὰ ἐπίσης μαζεύονταν ἀπὸ διάφορες περιοχὰς τῆς ἐλεύθερης τότε Ἑλλάδος, τὰ Μέγαρο, τὴ Σαλαμίνα, κυρίως τὶς Κυκλάδες, καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ Ρήνεια τῆς ὁποίας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐπιτυμβίων στηλῶν ἀποτέθηκαν στὸ

Ἰωάννης Καποδίστριας (Ἐθνικὸ Ἱστορικό Μουσεῖο, πίνακας τοῦ Διον. Τσόκου)

Ἀνδρέας Μουσοζούδης (Μουσείο Μπενάκη)

Μουσείο της Αΐγινας· αρκετές βρίσκονται ακόμη εκεί.

Τὴν πρώτη διοίκηση τοῦ μουσείου ἀποτελοῦσε ἡ Ἐπιτροπὴ ποῦ διηύθυνε τὸ Ὀρφανοτροφεῖο, ὁ Βιάρος, ἀδελφὸς τοῦ Καποδίστρια, ὁ ἀρχιδιάκονος Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Λεόντιος Καμπάνης. Ὁ Καποδίστριας ὅμως καλεῖ γιὰ πρόεδρο τοῦ Ὀρφανοτροφείου ἕναν διάσημο Ἕλληνα, τὸν φίλο του Κερκυραῖο Ἀνδρέα Μουστοξύδη (1785-1860). Γνωρίζοντας τὴν κατάσταση ποῦ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀξία τοῦ Μουστοξύδη τὸν προειδοποιεῖ γιὰ τὸ τί θὰ βρεῖ: *Περὶ δὲ σεαυτοῦ καὶ πάλιν σὲ λέγω ὅτι δὲν τολμῶ νὰ σὲ προβάλω νὰ συσκευασθῆς καὶ μεταφέρῃς ἐδῶ σωρηδὸν γυναῖκα, παιδία καὶ οἰκετεῖαν. Τοῦτο μόνον δύνασαι νὰ κάμῃς νὰ ἔλθῃς ὡς ἐλεύθερος, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου πρέπει ἐμβριθέστερον νὰ σκεφθῆς, μηδὲ ὡς προαγόμενος ἐκ τῆς περὶ ἐμὲ εὐνοίας σου καὶ ἀγάπης* (Ἐπιστολαὶ Ἰ. Καποδίστρια, τ. 2, 192). Ὁ Μουστοξύδης δὲν ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ φίλου του. Ἔρχεται στὴν Αἶγινα καὶ μὲ ψήφισμα τῆς 21 Ὀκτωβρίου 1829 (Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος Δ', ἀρ. 77, 16 Νοεμβρ. 1829 = Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, Ἱστορικὰ Ἐγγραφα περὶ Ἀρχαιοτήτων, 110 ἀρ. 84) διορίζεται πρῶτος Διευθυντῆς καὶ Ἐφορος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου:

Θεωροῦντες τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ὀφέλειαν τοῦ νὰ κάμωμεν βαθμηδὸν τὴν συλλογὴν ὄλων τῶν ἀρχαιοτήτων, τὰς ὁποίας καλύπτει εἰσέτι τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος, καὶ αἱ ὁποῖαι, δυνάμεναι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Φιλολογίας καὶ τῶν Τεχνῶν, εὐρίσκονται διεσπαρμέναι εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἐπικρατείας.

Θεωροῦντες ὡς πρῶτην ἀνάγκην νὰ ἐμπιστευθῶμεν τὸ ἔργον τοῦτο εἰς πολίτην ἔμπειρον περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν, ὅστις θέλει ἐνασχοληθῆ περὶ τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἡ Κυβέρνησις θέλει ἐνεργήσει πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου τοῦ σκοποῦ.

Ἐπιθυμοῦντες νὰ σαφηνισθῶσιν αἱ εἰς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον τῆς Αἰγίνης ἀποκείμεναι ἀρχαιοτήτες καὶ ὅσαι θέλουν αὐξήσει ἀκολούθως ταύτην τὴν συλλογὴν.

Ψηφίζομεν

Α'. Ὁ κύριος Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ἐγνωσμένος διὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς καὶ φιλολογικὰς γνώσεις του, διορίζεται Διευθυντῆς καὶ Ἐφορος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

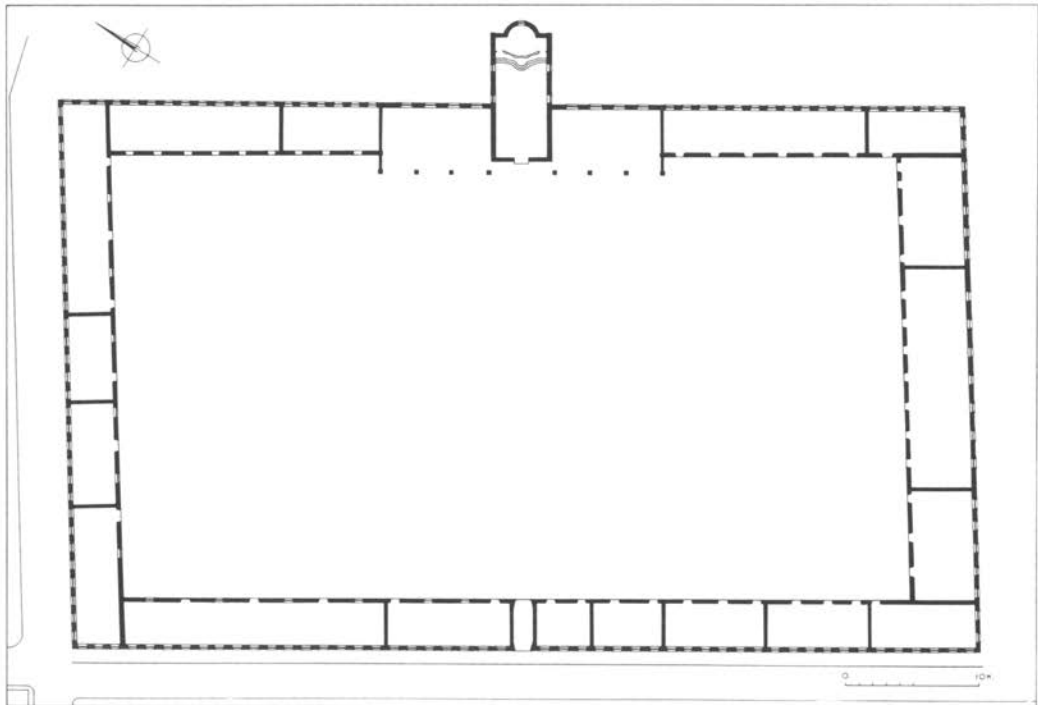
Β'. Ὄφείλει νὰ καθυποβάλλῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἐνέργειαν τοῦ παρόντος ψηφίσματος.

Ἡ θητεία τοῦ Μουστοξύδη διακόπηκε μὲ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια (9 Ὀκτωβρίου 1831). Ὡς φίλος τοῦ Κυβερνήτη δέχτηκε ἐπιθέσεις ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του καὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὰ ἀξιώματα ποῦ εἶχε (ἴσως στὰ τέλη Μαρτίου τοῦ 1832, Γ. Φαρμακίδης, Ὁ ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἰατρίδης, 288 σημ. 26). Μετὰ ἀπὸ ἀρκετὲς περι-

πέτειες που του δημιούργησαν οι αντίπαλοί του μπόρεσε να φύγει από την Αίγινα.

Αυτή είναι, με πολλή συντομία, η ιστορία της ίδρυσης του πρώτου ελληνικού μουσείου, του Έθνικού Μουσείου της Ελλάδος, συνδεδεμένη με δύο μεγάλες μορφές, τον Ιωάννη Καποδίστρια και τον Ανδρέα Μουστοξύδη. Αόριστη περιγραφή του δίνουν επισκέπτες εκείνων των χρόνων. Παραθέτω την περιγραφή του Λουδοβίκου Ross ως πλέον αναλυτική (*Αναμνήσεις και ανακοινώσεις από την Ελλάδα*, μτφρ. Α. Σπήλιου, εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα 1976, 160):

Περιορίστηκε λοιπόν μονάχα στο Μουσείο. Αποτελείται από δύο κύρια τμήματα. Το πρώτο που περιέχει αγάλματα, ανάγλυφα, και επιγραφές, βρίσκεται σε δυο ανοιχτές στοές, στην αυλή του μεγάλου Όρφανοτροφείου. Απλοϊκώτατα, όμως, έχουν φτιάξει αυτές τις στοές στη δυτική πλευρά, έτσι που από τις 9 το πρωί ως τις 6 το απόγευμα δεν μπορείς να αντέξεις στη ζέστη.

Κάτοψη του κτιρίου του Όρφανοτροφείου της Αίγινας

Ἐνάμεσα στὰ γλυπτὰ δὲν βρῆκα ἕως τώρα τίποτα τὸ ἀξιόλογο, σὰν ὑψηλὴ τέχνη, καὶ σχεδὸν κανένα μὴ ἀκρωτηριασμένο.

Ἐνάμεσα στὶς ἐπιγραφές βρίσκονται πολλές ἐνδιαφέρουσες καί, γενικά, ἡ συλλογὴ δείχνει νὰ ἔχει συγκεντρωθεῖ ἐδῶ τὸν καιρὸ τῆς ἀναταραχῆς, χωρὶς νὰ ἔχουν γίνεи σχεδιασμένες ἀνασκαφές, χωρὶς τὰ κατάλληλα μεταφορικὰ μέσα, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος μονάχα ἀπ' τὶς κοντινὲς ἀκτὲς τῶν Κυκλάδων — ἔτσι ὥστε μιὰ πλούσια ἐκμετάλλευση τῶν θησαυρῶν τέτοιου εἴδους μπορεῖ νὰ ἀναμένεται μονάχα ἀφοῦ θὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ἡρεμία στὴν Ἑλλάδα.

Στὸ δεῦτερο τμήμα τοῦ Μουσείου φυλάγεται ἡ Βιβλιοθήκη. Ἐδῶ βρίσκονται μερικὲς γυάλινες βιτρίνες μὲ λυχνίες τάφων, μικρὲς δακρυδόχες, γυάλινα ποτήρια, ἀνάγλυφα ἀπὸ πηλὸ καὶ μέταλλο κλπ., ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Αἴγινας καὶ ἐν μέρει τῆς Ἀθήνας καὶ ἀπὸ τοὺς Δελφούς. Δύο μεγάλες βιτρίνες περιέχουν σχεδὸν μόνον ἀγγεῖα διαφόρων μεγεθῶν καὶ ποικίλων μορφῶν. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι στολισμένα πότε μὲ κοσμήματα, πότε μὲ παραστάσεις χορῶν καὶ ἄλλων πραγμάτων.

Ἐνάμεσά τους εἶναι πολλές ἐξαιρετικὰ ὁμορφες καὶ καλὰ διατηρημένες παραστάσεις. Ἐνα μικρὸ κιβώτιο, μὲ τέσσερα ἢ πέντε συρτάρια, περιέχει μιὰ μικρὴ συλλογὴ ἀπὸ χρυσοῦ ἢ ἀργυρὰ νομίσματα καὶ κομμένες πέτρες — μιὰ συλλογὴ πού μόνον σὰν ἀρχὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ.

Ὁ Ross ἔχει ἄδικο νὰ κατηγορεῖ, γιατί οἱ στοεὲς δὲν κατασκευάστηκαν γιὰ μουσειακὴ χρῆση· ἀποτελοῦσαν ἐξαρτήματα τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτήρος, καὶ χρησίμευαν ὡς ἐξωνάρθηκες. Ὁ προσανατολισμὸς τους ἦταν ὑποχρεωτικός.

Ὁ ἐπιστάτης τοῦ μουσείου ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἰατρίδης, γράφοντας στὶς 22 Νοεμβρίου 1832 πρὸς τὴν Κυβέρνηση (Ἐμμ. Πρωτοψάλτης, *Ἱστορικὰ ἔγγραφα*, 184-187 ἀρ. 158) δίνει ἀόριστη περιγραφὴ τοῦ μουσείου. Τὰ ἀγάλματα, ἐπιγραφές καὶ λοιπὰ λίθινα βρίσκονταν εἰς τὸ Ἀγαματοστάσιον ἐνῶ τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα, ἀγγεῖα, νομίσματα κλπ. βρίσκονταν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ δωματίῳ. Ἡ ἔκθεση τῶν ἀρχαίων δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν Ἰατρίδη: Ὁ εὐφυὲς ρυθμὸς καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ τάξις ἐνὸς Μουσείου εἶναι ἀναγκαιότατα· δὲν ἀρκεῖ ὅμως νὰ τίθεται καθ' ἑνὸν πρᾶγμα εἰς τὸν τόπον του, ἀλλὰ νὰ εἶναι καὶ ὁ τόπος κατάλληλος καὶ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ κατεσκευασμένος, διὰ νὰ δέχεται ἐν τάξει τὰ ἐν αὐτῷ. Οἱ νάρθηκες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν δωμάτιον, περιωρισμένον καὶ τοῦτο ἀπὸ βιβλία καὶ ἀρχαιότητος, δὲν εἶναι εἰμὴ προσωρινὴ καὶ στεναχωρημένη ἐπακούμβησις αὐτῶν. Ὁ Ἰατρίδης ἐπιθυμοῦσε νὰ τακτοποιήσει τὰ ἀτάκτως τοποθετημένα ἀρχαῖα ἀλλὰ δὲν εἶχε χρήματα γιὰ νὰ τὰ μετακομίσει. Τὸν στενοχωροῦσε ὅτι οἱ ἐκκλησιαζόμενοι γιὰ νὰ πᾶνε στὴν

ἐκκλησία περνοῦν μέσα ἀπὸ τὸ Ἀγαλματοστάσιο. Τὰ παιδιά τοῦ Ὀρφανοτροφείου παραβίαζαν τὴν πρόχειρη πόρτα τοῦ φράγματος τῶν στοῶν καὶ ἔμπαιναν μέσα· πείραζαν τὰ ἀρχαῖα καὶ ἔσχιζαν τὰ χαρτιά ποὺ ὁ Ἰατρίδης κολλοῦσε ἐπάνω τους. Ἀλλὰ καὶ τὰ πουλιὰ καὶ ἡ σκόνη ποὺ εἶχαν ἐλεύθερη εἴσοδο στὸ Ἀγαλματοστάσιο στενοχωροῦσαν τὸν Ἰατρίδη· εἶχαν ἀνάγκη *δὲς τοῦ μηνὸς πλύσιμον δι' ἑνὸς μουσκευμένου σπόγγου αἱ ἀρχαιότητες, αἱ ὁποῖαι κατασπιλῶνται καθ' ἐκάστην ἀπὸ τὰ πτηνὰ καὶ τὸν κονιορτόν.*

Τοῦ ἐσωτερικοῦ δωματίου τὰ κλειδιά τὰ κρατοῦσε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀνεπιούρους τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, ὁ ὁποῖος δημιουργοῦσε δυσκολίες ὅταν ὁ Ἰατρίδης ἤθελε νὰ μελετήσῃ ἢ νὰ σχεδιάσῃ κάποιο ἀρχαῖο. Ἡ συνήθεια αὐτὴ λοιπὸν τῆς δημιουργίας ἐμποδίων στὴ μελέτη εἶναι παλαιότατη στὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ τὴν βροῦμε καὶ ἀργότερα.

Γενικὴ περιγραφή τοῦ μουσείου κάνει «Ἡ ἐπὶ τοῦ Ὀρφανοτροφείου Ἐπιτροπή» (Νεόφυτος Δούκας, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Κυρίτης Μαργαρίτης) σὲ ἔκθεσὴ τῆς 1 Φεβρουαρίου 1833 (Αἰκ. Κορδούλη, Τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ὀρφανοτροφείου Αἰγίνης τῆς ΕΒΕ, *Πρακτικὰ Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, τ. Γ', 431): *Ἐχει ἔτι καὶ Μουσεῖον περιέχον λείψανα ἀγαλμάτων ἀρχαίων, ψηφίσματα διάφορα, ἐπιγραφὰς καὶ διάφορα ἀγγεῖα πῆλινα τῆς ἀρχαιότητος κείμενα ὄχι εἰς τόπον διωρισμένον, ἀλλ' εἰς διάφορα μέρη τοῦ καταστήματος δι' ἔλλειψιν οἰκείου τόπου.* Ἀραγε εἶχε διαλυθεῖ τὸ Ἀγαλματοστάσιον καὶ τὸ ἐσωτερικὸν δωματίον;

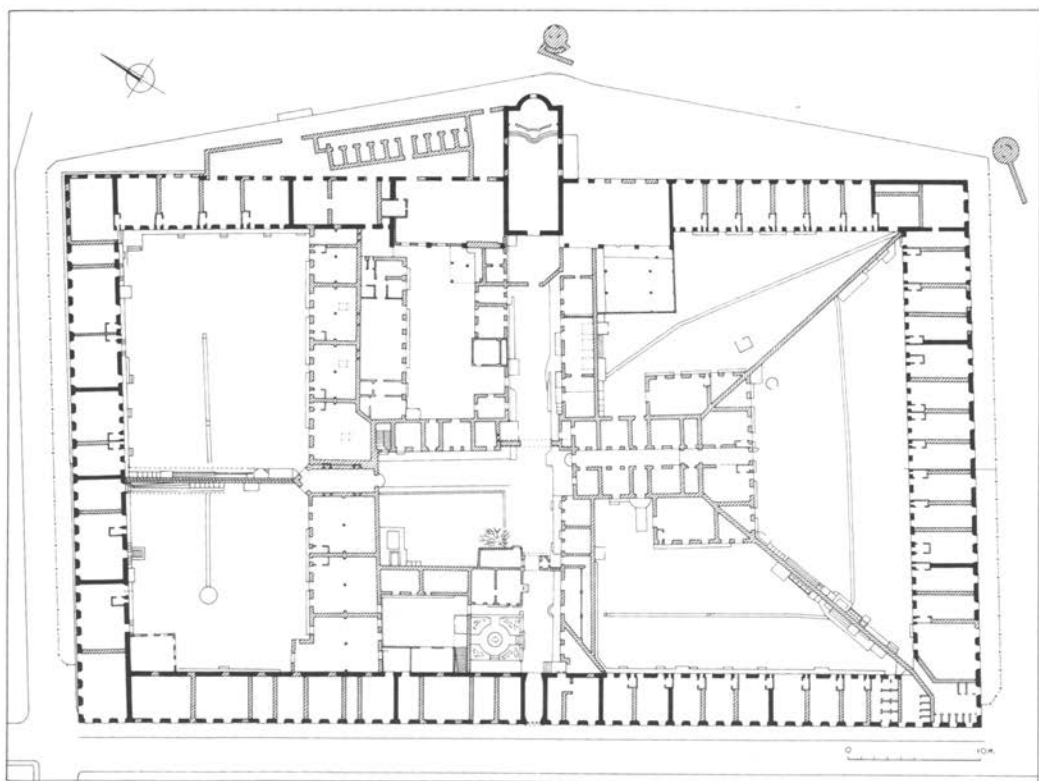
Μετὰ τὴν παύση τοῦ Κωνσταντᾶ καὶ τοῦ Δούκα ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ Ὀρφανοτροφείου καὶ τὴν τοποθέτηση ὡς Διευθυντῆ τοῦ Κυρίτη Μαργαρίτη ὁ Ἰατρίδης μπόρεσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν οὐσιαστικὴ εὐθύνη καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ δωματίου τοῦ μουσείου (Γ. Φαρμακίδης, *Ὁ ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἰατρίδης*, 137). Ὅταν ὅμως ὁ Μαργαρίτης καὶ ὁ Ἰατρίδης ζήτησαν πίστωση γιὰ τακτοποίηση τῶν ἀρχαίων ὁ ὑπουργὸς Σπ. Τρικούπης μὲ τὸ ἔγγραφό του 1157 τῆς 2 Σεπτεμβρίου 1833 ἀρνήθηκε: *Τὰ ἔξοδα διὰ τὴν εἰς μουσεῖον μεταποίησιν τοῦ προβαλλομένου δωματίου δὲν μᾶς φαίνονται χορηγητέα, καθότι τὸ Μουσεῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνῃ διὰ πάντα εἰς τὴν Αἶγινα* (Φαρμακίδης, *ὁ.π.* 138).

Μὲ τὸν ὀρισμὸ τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τῆς Ἑλλάδος κρίθηκε ὅτι τὸ Μουσεῖο τῆς Αἰγίνης δὲν ἐκπληροῦσε τὸν προορισμὸ του ὡς Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1834 ὁ Ἰατρίδης, ἀφοῦ παρέδωσε τὰ ἀρχαῖα τοῦ μουσείου στὸν Διοικητὴ τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς ποὺ στεγαζόταν στὸ Ὀρφανοτροφεῖο, ἔφθασε στὴν Ἀθήνα. Τὰ ἀρχαῖα τοῦ μουσείου μὲ ὑπουργικὴ ἀπόφαση τῆς 24 Νοεμβρίου 1836 μεταφέρθηκαν στὴν Ἀθήνα μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1837, ἤτοι 9 κάλαθοι πλήρεις διαφόρων ἀγγείων, ἄλλα τινὰ ἀρχαῖα καὶ 95 ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα· ὑπελείφθησαν δ' ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ πρὸς ἴδρυσιν τοπικῆς συλλογῆς καὶ τῷ δημάρχῳ Αἰγιναίων διὰ πρωτοκόλλου παρεδόθησαν (28

Σεπτεμβρίου 1837) τὰ ἥττονος λόγου ἄξια ἀρχαῖα, ἤτοι ἅπαντα τὰ ἐν Αἰγίνῃ εὔρεθέντα, πλὴν δύο ἀναγλύφων, καὶ ἐφθαρμένα ἀνάγλυφα προερχόμενα κυρίως ἐκ Δήλου· εἰδικώτερον τὰ ἐν Αἰγίνῃ ὑπολειφθέντα ὀρίζονται ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ ὡς ἐξῆς: «ἀγγεῖα τινὰ ἄχρηστα καὶ ἀρχιτεκτονικά, 48 ἐπιγραφαὶ καὶ 87 ἀνάγλυφα».

Κατετέθησαν δὲ τὰ ἐξ Αἰγίνης κομισθέντα ἀρχαῖα ἐν τῷ Θησείῳ, ὀλίγα δὲ τινὰ ὀγκώδη ἀρχαῖα, ὡς φαίνεται, καὶ ἐν τῇ Στοᾷ τοῦ Ἀδριανοῦ (Π. Καββαδίας, *Γλυπτὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου*, 19-22).

Μὲ τὴ μεταφορὰ τῶν περισσότερων ἀρχαίων στὴν Ἀθήνα ἔπαψε τὸ Μουσεῖο τῆς Αἰγίνας νὰ ἀποτελεῖ τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τῆς Ἑλλάδος. Τὸ κτίριον τοῦ Ὀρφανοτροφείου χρησίμευσε ὡς στρατιωτικὴ σχολὴ καὶ ἀργότερα, ἀπὸ τοῦ 1880, ὡς φυλακὴ. Ἡ χρῆσις αὐτὴ τὸ ἔκαμε πασίγνωστο καὶ ἀπεχθὲς καθὼς συνδέθηκε καὶ μὲ γεγονότα τῆς σύγχρονης ἱστορίας μας. Μὲ τὸ Π.Δ. 50/1985 (ΦΕΚ 19, τ. Α', 19.2.1985) ἔπαψε νὰ

Κάτοψη τοῦ κτιρίου τοῦ Ὀρφανοτροφείου τῆς Αἰγίνας ὡς φυλακῆς

χρησιμοποιείται γι' αυτό τὸν σκοπὸ καὶ παραδόθηκε στὸν Δῆμο τῆς Αἴγινας. Ἡ σημερινὴ μορφή του μόνο ἐξωτερικὰ μοιάζει μὲ τὴν ἀρχική, γιατί οἱ προσθήκες καὶ οἱ τροποποιήσεις πού του ἔγιναν κατὰ τὴν τελευταία του χρῆση στὸ ἐσωτερικὸ εἶναι μεγάλες.

Τὸ κτίριο τοῦ Ὀρφανοτροφείου εἶναι ἱστορικὸ μὲ τὴν ἀπόλυτη ἔννοια τῆς λέξης καὶ μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει καὶ πάλι καὶ νὰ προσφέρει μεγάλες ὑπηρεσίες. Καὶ ὁ ὑπογραφόμενος, ὑπὸ τὴν κρατικὴ ιδιότητά του, καὶ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἑταιρείας, συντάσσονται μὲ μιὰ ομάδα ἀνθρώπων πού ἀγαποῦν τὴν Αἴγινα καὶ θέλουν τὸ ξαναζωντάνεμα τοῦ δημιουργήματος τοῦ Καποδίστρια. Τὸ Συμβούλιο πιστεύει ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ γίνει τὸ Ὀρφανοτροφεῖο χρῆσιμο καὶ πάλι εἶναι νὰ τοῦ ἀποδώσουμε μερικὲς ἀπὸ τὶς ἀρχικὲς χρήσεις του. Μπορεῖ νὰ στεγαστεῖ στὸ ἀναστηλωμένο κτίριο τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Αἴγινας τὸ ὁποῖο ἀσφυκτιᾷ στὰ κτίρια τῆς Κολώνας, νὰ ἰδρυθεῖ Καποδιστριακὸ Μουσεῖο καὶ Μουσεῖο Ἱστορίας τῆς νεώτερης Αἴγινας, Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Λαογραφικὸ καὶ Λαϊκὸ Μουσεῖο τῶν νησιῶν τοῦ Σαρωνικοῦ καί, ἐπειδὴ τὸ κτίριο ἐπαρκεῖ καὶ γιὰ ἄλλες χρήσεις, Μουσεῖο ἐκμαγείων. Χιλιάδες ἀρχαῖα μας βρίσκονται σκορπισμένα σὲ ξένα μουσεῖα. Ἡ συγκέντρωση τῶν ἐκμαγείων τῶν σημαντικότερων ἀπὸ αὐτὰ ἢ τῶν ἀντιγράφων τῶν διάσημων γλυπτῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος θὰ συμπληρώσει μεγάλη καὶ σοβαρὴ ἔλλειψη στὴ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Ὁ πυρήνας ὑπάρχει: εἶναι τὰ ἐκμαγεῖα τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν — ἀρκετὰ εἶναι δωρεὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας — τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως.

Τὸ ἔργο εἶναι μεγάλο καὶ πολύχρονο. Ἡ Ἑταιρεία θὰ μετᾶσχει καὶ στὴ δαπάνη καὶ θὰ προσφέρει καὶ στὴν ὀργάνωση καὶ τὸν πλουτισμὸ τοῦ Ἰδρύματος αὐτοῦ. Ἡ αὐλὴ τοῦ Ὀρφανοτροφείου, ἔκτασης σχεδὸν 2.000 μ² (33 × 58 μ.), εἶναι ἰδανικὴ γιὰ παραστάσεις, χορευτικὲς καὶ μουσικὲς ἐκδηλώσεις. Ἡ πλήρης χρῆση τοῦ κτιρίου, τὸ καλοκαίρι τουλάχιστον, θὰ ἐπισκιάσει τὶς πνευματικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις τῆς Ἀθήνας.

B.X.Π.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ (1815-1891)

Στις 14 Ἀπριλίου συμπληρώθηκαν 100 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ ἑθνικοῦ ἱστοριογράφου Κωνσταντίνου Δ. Παπαρρηγοπούλου. Μὲ τὴν Ἑταιρεία προσπάθησε νὰ συνδεθεῖ ἀλλὰ οἱ προσπάθειές του, καὶ κυρίως τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ πού ὑπῆρξε φίλος του καὶ τὸν ὑποστήριξε, δὲν τελεσφόρησαν. Μέλος τῆς Ἑταιρείας καὶ μὲ ἀριθμὸ μητρώου 243 ἔγινε τὴν 1 Μαΐου 1840. Ἡ ἐκλογή του αὐτὴ ἀνανεώθηκε τὸ 1848 καὶ στὸν νέο κατάλογο τῶν ἐταίρων πού συντάχθηκε μετὰ τὴν

ισχύ του Ὁργανισμοῦ τοῦ 1848 ἔχει ἀριθμὸ μητρώου συντελοῦς μέλους 46. Τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 1851, φαίνεται πὼς ἔχει πάψει νὰ εἶναι ἐνεργὸ μέλος. Στὴν ἐγκύκλιο πὸ ἐστάλη σὲ ὄσους καθυστεροῦσαν τὴν πληρωμὴ τῆς συνδρομῆς τους (ΠΣΑΕ 5 Ἰαν. 1851· ΑΑΕ 175 δις 1851) καὶ μὲ τὴν ὁποία καλοῦνταν νὰ ἐξοφλήσουν τὶς ὑποχρεώσεις τους, ὁ Παπαρρηγόπουλος σημειώνει στὴν πίσω σελίδα: *Πρὸ καιροῦ δὲν εἶμαι πλέον μέλος τῆς ἐταιρίας ταύτης, Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος*. Λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1858, στὸν νέο κατάλογο τῶν ἐταίρων πὸ ἀνοίχτηκε μετὰ τὴν ἀναβίωση τῆς Ἑταιρείας, εἶναι γραμμένος ἀνάμεσα στὰ *παλαιὰ μέλη ἀναν. τὴν συνδρομὴν μὲ τὸν ἀριθμὸ μητρώου 332 καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ καθ. τοῦ Πανεπιστημίου*. Μεταγενέστερα ὁ Στέφανος Α. Κουμανοῦδης σημειώνει: *ἀπέθανε τῷ 1891*.

Κατὰ τὴν πρώτη ἐκλογή βουλευομένων μελῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου, στὶς 30 Ἰουνίου 1848, προτείνεται ἀπὸ τὸν Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ ἀλλὰ δὲν ἐκλέγεται. Ἐναν χρόνο ἀργότερα, σὲ νέα ψηφοφορία ἐκλογῆς βουλευομένων μελῶν, στὶς 15 Ἰουνίου 1849, προτάθηκε ἡ ἐκλογή του ἀπὸ τὸν Ραγκαβῆ, ὁ ὁποῖος ἀπουσίαζε ἀπὸ τὴ συνεδρίαση, ἔλαβε ὅμως μόνο μία ψήφο ἐνῶ ἐκλέχτηκαν ὁμόφωνα ὁ Νεόφ. Βάμβας, ὁ Κων. Σχινῶς, ὁ ἰατρός Ἰω. Βοῦρος καὶ ὁ Ξαβέριος Λάνδερερ. Μὲ ἕξι ψήφους ἐκλέχτηκαν ὁ Βερν. Ρέζερ καὶ ὁ Ἄνδρ. Μάμουκας.

Μὲ τὸν Στ. Α. Κουμανοῦδη ὁ Παπαρρηγόπουλος εἶχε προστριβὲς σὲ ζητήματα ἐπιστημονικά, κυρίως στὸ θέμα τῶν σλαβικῶν κτισμάτων τῆς Ὀλυμπίας (βλ. ΑΕ 1987, 114 κέ.). Οἱ διαφορὲς ἀνάμεσά τους ἦταν βαθύτερες καὶ ἰδεολογικές. Ὅπως περιγράφει ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς (*Κ. Παπαρρηγόπουλος*, 176 κέ. καὶ πολλαχοῦ) *ἀρχίζουν νὰ διαγράφονται ἔντονα τὰ δύο ἰδεολογικὰ ρεύματα, ἐκεῖνο τοῦ ὁποῖου ὁ Κ. Δ. Π. θὰ γίνεῖ ὁ ἐμπνευσμένος κήρυκας, καὶ ἐκεῖνο πὸ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὰ ὀλοένα καὶ πιὸ ἀδύναμα φερέφωνα τοῦ ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ*, στὸν ὁποῖο ἀνῆκε ὁ Στ. Α. Κουμανοῦδης.

B.X.Π.

ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ: ΙΩ. Γ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ - Κ. Σ. ΠΙΤΤΑΚΗΣ

Σὲ προηγούμενο τεῦχος (*ΕΔΑΕ* 12, 1990, 121) εἶχα γράψει γιὰ τὸν Ἰω. Γεννάδιο, ὅτι δὲν ἦταν ὁ *ιδανικὸς κριτὴς* τοῦ Πιττάκη γιατί ἔφερε μαζί του τὸν κόσμον τοῦ πατέρα του Γ. Γενναδίου. Ὁ Ἰω. Γεννάδιος κατηγοροῦσε τὸν Πιττάκη ὅτι πλαστογράφησε τὰ χειρόγραφα τοῦ προπάππου του Ἰω. Μπενιζέλου.

Δὲν ἐπανερχομαι σ' αὐτὴ τὴν παλαιὰ ἱστορία ἀλλὰ θὰ ξαναθυμίσω κάτι γνωστὸ ἤδη ἀπὸ τὸ 1960, ὅτι δηλαδὴ ὁ Ἰω. Γεννάδιος δὲν εἶναι ἄμοιρος τοῦ ἀμαρτήματος τῆς πλαστογραφίας.

Τὴν πλαστογραφία αὐτὴ ἔκαμε γιὰ νὰ ἐξάρει τὸν ρόλον τοῦ πατέρα του καὶ τὴν — ἀνύπαρκτη — συμβολὴ του στὴν πρόοδο τοῦ Ἑθνικοῦ

Μουσείου της Αΐγινας, για τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος σὲ ἰδιαίτερο μελέτημα στὸ τεύχος τοῦτο.

Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Μουστοξύδη τὸ Ὑπουργεῖο ἀποφάσισε τὸν διορισμὸ τοῦ Ἄθ. Ἱατρίδη ὡς ἐπιστάτη τοῦ μουσείου. Τὴν εἰσήγηση ἢ ὁποία ἐγίνε δεκτὴ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση ἔκαμε ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός, ὑπουργὸς τῆς Παιδείας (ἔγγραφο 125/27 Μαΐου 1832 = Γ. Φαρμακίδης, *Ὁ ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἱατρίδης*, 56). Μὲ τὸ διάταγμα ὑπ' ἀρ. 31 τῆς 28 Μαΐου 1832 ὁ Ἱατρίδης διορίστηκε ἐπιστάτης τοῦ μουσείου μὲ μισθὸ 120 φοινίκων τὸν μῆνα (Φαρμακίδης, *ὁ.π.* 59). Ὁ Γεννάδιος εἶχε διοριστεῖ λίγες μέρες πρὶν ἐπιστάτης τῆς Βιβλιοθήκης ἢ ὁποία χωρίστηκε ἀπὸ τὸ μουσεῖο (Φαρμακίδης, *ὁ.π.* 55). Ὁ γιὸς του ὁμως Ἰω. Γεννάδιος στὴ βιογραφία τοῦ πατέρα του, συνειδητὰ ψευδόμενος, γράφει πὼς διάδοχος τοῦ Μουστοξύδη στὴ διεύθυνση τοῦ μουσείου ἦταν ὁ πατέρας του, ἐνῶ ἔχει γνώση τοῦ ἐγγράφου 125 τοῦ Ἰακώβου Ρίζου Νερουλοῦ τὸ ὁποῖο μνημονεύει: *Ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς τῆς ὡς Μουσεῖον γνωστῆς, αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος σωτὴρ καὶ ἐπιμελητὴς. Εἰς ὁποῖαν δὲ οἰκτρὰν κατάστασιν εὐρίσκοντο πρὸ αὐτοῦ τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα ὅστ᾽ αὐτῶν προγόνων μας, μαρτυρεῖ τὸ ἐξῆς ὑπ' ἀριθμ. 125 καὶ ἀπὸ 27 Μαΐου 1832 ἔγγραφον τῆς Γραμματείας.*

Στὸ ἔγγραφο 125 ἀντίθετα προτείνεται ὁ Ἱατρίδης ὡς ἐπιστάτης τοῦ μουσείου καὶ τοῦτο ἀποκρύπτει ὁ Ἰω. Γεννάδιος, δίνοντας τὸ ἀξίωμα στὸν πατέρα του γιὰ νὰ τοῦ ἀποδώσει ἐπιτεύγματα ποῦ δὲν τοῦ ἀνήκουν. *Καὶ οὕτως ἀνετέθη καὶ τοῦτο τὸ βᾶρος εἰς τὰ ἀτλάντεια νῶτα τοῦ Γενναδίου, ὅστις, μετὰ τὴν σύστασιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἧς ἐγένετο οὐ μόνον εἰς τῶν πρώτων ἰδρυτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος δρῶν Ἀντιπρόεδρος, λέγει στὴ βιογραφία τοῦ πατέρα του ποῦ δημοσίευσε μὲ τὸ ψευδῶνυμο Ξενοφῶν Ἀναστασιάδης. Ὁ Γ. Γεννάδιος ὑπῆρξε πράγματι ἰδρυτὴς ἐταῖρος καὶ δευτέρος Ἀντιπρόεδρος (1839-1844) τῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ ὄχι δρῶν. Ἡ συμβολὴ του στὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα δὲν φαίνεται ἀπὸ πουθενά.*

B.X.Π.

